

**O'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALQ BILIMLENDIRIW
WA'ZIRLIGI**

Ajiniyaz atindag'i No'kis ma'mleketlik pedagogikaliq instituti.

Pedagogika ha'm psixologiya kafedrası

“ Pedagogika ham psixologiya ” qa'niygeligi 4- j toparı talabasi

Kayrullaeva Difuza Mansurovnanin'

»«Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin' mazmuni atli temada

PITKERIW QA'NIYGELIK JUMISI

Ilimiy basshi:

dots. Nauruzbaeva A.S.

Kafedra baslig'i:

dots. Saparov Sh.

NO'KIS 2015

Kirisiw

**I -bap. BALALAR BAQSHASINDA BALALARDI MIYNETKE
TA'RBIYALAWDIN' PEDAGOGIKALIQ TIYKARLARI.**

1.1. Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin` mazmuni ha`m waziypalari.

1.2. Baqsha balalarin miynetke ta'rbiyalawdin' a`hmiyeti.

**II-bap. BALALAR BAQSHASINDA BALALARDI MIYNETKE
TA'RBIYALAW METODIKASI.**

2.1. Balalar baqshasinda balalardi u'lkenler miyneti menen tanistiriw.

2.2. Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasin sho'lkemlestiriw jollari.

Juwmaqlaw .

Paydalanilg'an a'debiyatlar.

Kirisiw

Jas a`wlad ta`rbiyasi uliwma xaliqliq is. Respublikamızda ta`rbiya isi menen shug`illanip atirg`an mekemeler mektepke shekemgi ta`rbiya mekemeleri, mektepler, mektepten tisqari ta`rbiya mekemeleri, ka`sip-o`ner bilim mekemeleri, orta arnawli ha`m joqari oqiw orinlari ha`m usi siyaqli mektepten tisqari turli ka`sip iyeleri bul za`rurli iste qatnasadi.

Insaniyliq ja`miyeti payda boliwi menen adamlarda miynet iskerligi protsessinde islep shig`ariw ta`jiriybeleri, miynet qiliw uqipliliqlari ha`m miynet quralların islete biliw ko`nlikpeleri payda boldi, bul kurallardi qa`liplestiriw na`tiyjesinde til ha`m oylaw o`sip, rawajlana basladi. Kekse a`wlad miynet qiliw protsessinde artirg`an ta`jiriybesi tiykarında jas a`wladti ha`m miynet qiliwg`a uyreledi, oni miynet protsessine ta`rbiyalaydi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya – u`zliksiz ta`limnin` birinshi basqishi bolip, ol jeke insandi fizikaliq jaqtan bay, emotsional qabillag`ish, a`dep-ikramli, iybeli ha`m ja`miyetke jedelli qatnasatug`in etip qa`liplestiriuge bekkem tirnaq saladı. Bul u`zliksiz ha`m izbe-iz bilimlendiriw sistemasinin reformalastiriwda en` a`xmiyetli waziypalarinin` biri. Balalar bakshasında ta`lim-ta`rbiya alğan ha`r bir bala mektepke barg`anda biyimlesiw basqishınan qiynalmay oqiwg`a jaqsi jag`day tuwg`izip u`lgerip ketiwi ushin ma`mleketlik bilimlendiriw standartinin` talabına juwap beretug`in bilim uqip ha`m ko`nlikpeler menen ta`miyinlenedi. Sonin` ushin da baqshada balalar miynetin duris sholkemlestiriw u`lken a`xmiyetke iye.

Respublikamızda mektepke shekemgi orinlarda ta`lim ha`m ta`rbiya islerin ken` da`stu`rleri a`melge asiriladi ha`m balalardi mektep ta`limine tayarlaydi. Ha`zirgi waqıtta ju`z berip atirg`an sotsial turmistag`i o`zgerisler xaliq ta`lim beriw jumislari ele de shuqirlastiriwdi talap etedi. Bul waziypa mektepke shekemgi ta`rbiya orinlarına tikkeley tiyisli bolip tabiladi.

Miynetti suymeytug`in ha`m qa`dirlemeytug`in adamnan ma`deniyatlı insan shiqpaydi. Insanni sanalig`i, ta`rbiyalang`anlig`i da`slep miynetke bolg`an qarim-qatnasig`ında ko`rinedi.

Miynet insandi go`zzalliqqa iyermeleydi. Miynetsiz turmis mazmunsiz o`tedi. Miynet etpeytug`in insan o`miri qiziqsiz. Ol ruwhiy jarli, fizikaliq azzi boladi. Uzaq o`mir suriw siri ha`m miynet. Miynet etpesen` ha`tteki talant ha`m so`nedi, miynet ha`r qanday qa`biletti rawajlandiradi. Miynet insandi go`zzalliqqa iyermeleydi. Miynetsiz turmis mazmunsiz o`tedi. Miynet etpeytug`in insan o`miri qiziqsiz. Ol ruwhiy jarli, fizikaliq azzi boladi. Uzaq o`mir suriw siri ha`m miynet. Miynet etpesen` ha`tteki talant ha`m so`nedi, miynet ha`r qanday qa`biletti rawajlandiradi.

Miynet baxit timsali ekenligi ha`mmege belgili. Insan jaralg`annan beri miynet iskerligi menen shug`illanip kelgen.

Insan o`mirinde miynettin` a`hmiyeti ha`mme waqit barliq xaliqlardin` en` asl perzentleri - danishpanlari, alim fazillarinin` diqqat orayinda bolg`an. Miynet ha`r qanday materialliq ha`m ruwhiy bayliqlardin` tiykarg`i deregi, sonin` menen birge shaxsti ha`r ta`repleme kamal taptiriwdin` za`rur qurali. Miynet protsessinde insaniy sezimlerdi aktiv payda boliwi ushin qolayli sharayatlar jaratadi ha`m ha`r bir insanda ruwhiy qaniw payda etedi. Xalqimizdin` tariyxin ta`lim -ta`rbiyasin miynetsiz ko`z aldimizg`a keltire almaymiz . Bizler xalqimizdin` o`tmishtegi turmisi , ta`lim-ta`rbiyasi ,u`rip -a`deti da`stu`rlerin bayanlap beriwshi xaliq danaliqlarinin` jaslarg`a ta`rbiyalig ta`sirinin` ku`shli ekenine itibar beriwimiz kerek. Xaliq miyraslarinan sol da`wirdegi xaliqtin` bay ta`rbiyalig ta`jiriybeleri orin alg`an.

Ata-babalarimizdin` awir qiyin turmislari o`zlerinin` hadal miyneti menen jen`ip, jaslardi ta`rtipke ja`miyetlik nizam ha`m xalqinin` u`rp a`detine boysiniwg`a ta`rbiyalap keliwi, ta`rbiyalig da`stu`rlerdin` ayriqsha a`hmiyet atqarg`anlig`inin` belgisi esaplanadi.

Qaysi ja`miyet yaki da`wir bolsa , da miynet adaminin` turmistag`i ma`qsetine erisiw ha`m insandi ta`rbiyalaw joli bolip esaplanadi. Miynet sonin` menen birge materiyalig bayliq , xaliqqa xizmet , el abadanlig`i, ja`miyettin` ku`sh quwatinin` da tiregi bolip kelgen . Usi sebepli ata-

babalarimiz miynetin' jaslardi ta'rbiyalawdag'i a'hmiyetin ayriqsha bahalawdi na'siyatlag'an.

Jaslardi kishi waqtinan miynetke ha'm kasp-o'nerge u'yretiw ayriqsha diqqatqa alinip xalqimiz o'z perzentlerin jas waqtinan baslap terek egiw ,na'l otirg'iziw, jerdi islew , diyxanshiliq ha'm sharwashiliqqa baylanisli isler menen shug'illaniwg'a u'yretip qiziqtiriwshi usillardi izlestirip miynetke ha'wesleniw tuyg'ilarin payda etiw ushin ka'sip o'ner u'yretiw ulken a'hmiyetke iye dep esaplag'an

Xaliq pedagogikasinda balalardi ta'rbiyalap kemalg'a keltiriwdin' maqseti ha'm waziypalari arasinda balalarg'a beriletug'in miynet ta'rbiyasin sho'lkemlestiriw , miynetke hadal mu'na'sebette boliw basli orin tutqan , sonday-aq miynetkesh adamlardi hu'rmetlew , miynet islew da'stu'rlerin iyelew , o'z miynetin ta'rtplestiriw ha'm oni men'geriw ,balalardi miynet protsesi dawaminda a'depli , parasatli ,aqilli ha'm fizikaliq jaqtan ku'shli etip jetilistiriw de na'zerde tutilg'an .

Xaliq pedagogikasinda jasinan balalardi miynetke u'yretiw da'sturleri shan'araqtagi miynet ta'rbiyasi menen ajiralmas baylanisli. Balalardin' miynetke qa'lipleskenlik da'rejesi shan'araqta ta'rbiyalıq jumislardin' qalay alip bariliwi menen ajiralip turadi. Misali ata-ananin' o'zi miynet aziypalari,isleytugin jumisi ko'pshilik jag'dayda miynetke ka'sipke degen qizigiw ko'nlikpeler jetilisip baratir.

Xaliq da'sturlerinde miynet ta'rbiyasi en' da'slep ata-ana ta'repinen uyretile baslag'an. Son' ha'r qiyli "komek" lerden ta'jiriybe arttiriw orin alg'an.Qaraqalpaq xalqında "ko'mek" salıwdin' u'lken ta'rbiyalıq a'hmiyeti bar. Bunda balalar ersekler menen tu'rli ka'sip sirin ja'rdemshi sipatında o'zlestirip otirg'an.

Miynet ta'rbiyasi milliy ilimiy pedagogikamızda da salamat awladti ha'r ta'repleme u'ylesikli rawajlandiriwdin' tiykarg'i sha'rtlerinen biri. Sonin'

Miynet ta'rbiyasi o'z aldina to'mendegilerdi waziypa etip qoyadi.

- oqiwshilarda miynet xaliqtin' abadan turmisi menen insan baxtinin' negizi ekenligin haqqinda isenim payda etiw;

- miynet islew eplilik ha'm ko'nlikpeler qa'liplestiriw;

-miynetke, miynet adamlarina, miynet na'tiyjesinde jaratilg'an material ha'm ruwhiy baylanislarg'a unamli qatnasiqti ta'rbiyalaw;

- miynetke muxabbatti , miynettin' na'tiyjesinen la'zetleniwdi ha'm quwanish penen miynet islew sezimin rawajlandiriw;

-jalqawlarg'a ,haramtamaqlarg'a, birewlerdin' esabinan jasawshilarg'a insapsizlarg'a jek ko'riwshilikke ta'rbiyalaw;

Bul danaliq penen aytilg'an ga'plerden jaslardi deni saw, ku'sh g'ayratli, miynetke tayar, qiyinshiliqlardan qoriqpaytug'in ha'm oni ma'rdana jetetug'in, ana-watandi dushpanlardan ma'rtlershe qorg'ay alatug'in etip ta'rbiyalaw xalqimizdin' arziw-a'rmani, a'diwli maqseti bolg'ani ko'zge aniq taslanip turipti. Ata- babalarimizdin' ta'lim ta'rbiyalik ta'jiriybesinde dene ta'rbiyasi balanin' ana qarninda jatqan waqtinan baslanip, o'mirinin' aqirina shekem dawam etken.Bul bizin' tan'lag'an temamızdin' aktuallig'in da'lilleydi.

Pitkeriw qa'nigelik jumisimizdin' ob'ekti : Mektepke shekemgi jastag'i balalar. (XBM qarasli MMTSH №1 sanli balalar baqshasi)

Pitkeriw qa'nigelik jumisimizdin' predmeti: Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin`mazmuni':

Pitkeriw qanigelik jumisimizdin' maqseti : Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin`o`zine ta'n o'zgesheliklerin ha'm ta'rbiyalik a'hmiyetin da'lillew:

Pitkeriw qa'nigelik jumisimizdin' waziypalari:

a) Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin` mazmuni ha'm waziypalarin aniqlaw.

b) Balalar baqshasinda balalardi u'lkenler miyneti menen tanistiriw.

v) Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasin sho'lkemlestiriw jollarin aniqlaw.

Bul waziypalardi a'melge asiriw maqsetinde O'zbekstan Respublikasi prezidenti I.A. Karimovtin' ta'lim-ta'rbiya haqqindag'i miynetleri , Kadrlar

tayarlawdin' milliy bag'darlamasi , Bilimlendiriw haqqindag'i nizam , ta'lim konsepsiyasi ,talaplar u'yrenildi ha'm izertlew barisinda esapqa alindi.

Izertlew dawaminda baqlaw , sa'wbetlesiw , gu'rrin' metodlarinan paydalanildi.

Pitkeriw qa'nigelik jumisimiz : Kirisiw, eki bap, juwmaqlaw ham paydalanilg'an a'debiyatlardan ibarat.

I -bap. BALALAR BAQSHASINDA BALALARDI MIYNETKE TA'RBIYALAWDIN' TEORIALIQ TIYKARLARI.

1.1. Balalar baqshasinda miynet ta'rbiyasinin` mazmuni ha`m waziypalari.

Insan o`mirinde miynettin` a`hmiyeti ha`mme waqit barliq xaliqlardin` en` asl perzentleri - danishpanlari, alim fazillarinin` diqqat orayinda bolg`an.

Miynet ha`r qanday materialliq ha`m ruwhiy bayliqlardin` tiykarg`i deregi, sonin` menen birge shaxsti ha`r ta`repleme kamal taptiriwdin` za`rur kurali. Miynet protsessinde insaniy sezimlerde aktiv payda boliwi ushin qolayli sharaytlar jaratadi ha`m ha`r bir insanda ruwhiy qaniw payda etedi.

Ha`r bir bala mektepke shekemgi ta`rbiya jasinan baslap miynette qatnashiwi zarur. Balalar baqshasinda, shan`araqta orinlanatug`in onsha kuramali bolmag`an ha`r bir tapsirma onin` kundelikli waziypasina aylaniwi kerek.

Bala miynettin` a`hmiyeti ha`m negizin tusinip jetiwi ushin pedagog ulkenlerdin` miyneti, balalardin` o`zleri orinlaytug`in miynet turlerin baqlaw juzesinen ekskursiyalar sho`lkemlestiride.

Balalar quriwshilardin` miynetin baqlap atir deylik. Kurilis maydanshasina ulken-ulken bloklar keltirip, olar ko`terme kran menen tusiriledi. Keyin balar gerbish teriwshiler, boyawshilar miynetin baqlaydi.

Balalardin` kurilis penen tanisiw dawaminda bilip alg`an barliq qiyal etiw ha`m tusiniklari, olardin` ko`zi aldinda a`jayip imarat qurip atirg`an insanlar miynetinin` go`zzallig`i payda boladi.

Mine, ta`rbiyashilar balalar diqqatin ilay idislarga gul saliwshi insanlar miynetine karatadi. Balalar ta`rbiyashi menen birgelikte olardin` sheber sizg`an suwretleri na`tiyjesinde ilay idislardin` ha`r qiyli ko`rinisinen zawiqlanip, Olardin` qollari gul eken deydi.

Bulardin` barlig`i balalarda insanlar miynetine muhabbat oyatadi. Pedagog balalardi miynettin` materialliq bayliq keltirish ta`repi ha`m, estetikaliq ta`repin ha`m ko`re biliwge uyretdi.

Aprel` kunlerinin` birinde ta`rbiyashi balalrdi terek gullep turg'an bag`qa alip kiredi. Jollarg'a suw sewilgen, terekler ha`q penen ha`qlengen. Gullerdin` a`tirapinda ha`rreler uship ju`ripti. Bulardin` ha`mmesi balalarda a`jayip zawiq keshirmelerin oyatadi.

Miynet balalardin` fizikaliq, tuwri rawajlaniwinda za`rur sha`rtlerdin` biri esaplanadi. Miynette bala o`zinin` islew, ha`reket etiw talabin qandiradi, ha`reketlerdin` aniq boliwin ta`miyinleydi. Miynet protsessinde bala organizminin` uliwma o`mir iskerligi, onin` shidamlig`i artadi.

Balalardin` ha`r qiyli miynet protsesslerinde qatnasiwlari, ulkenler miyneti menen tanisiwlari olardin` do`gerek-a`tiraptag`i o`mir aqqinda, insanlardin` o`z-ara qarim-qatnasiqlari aqqinda, zatlar ha`m olardin` o`zgeshelikleri, materiallarga islew beriw usillari haqqinda, kurilmalar ha`m a`sbaplar haqqinda belgili sa`wlelendiriwge iye boliwga ja`rdem beredi.

Miynet balalardan diqqat, tkir ziyreklik, tapqirliq, bilip alg`an uqip ha`m ko`nlikpelerdi a`meliyatda qollay biliw, do`retiwshilik qa`biletleri iyelewdi talap etedi. Miynet protsessinde balalar ayirim is turlerin an`latiwshi bir qancha tusinik ha`m atamalardan paydalaniwg`a, orinlang`an istegi izbe-izlikti so`ylep beriwge tuwri keledi. Bular bala tilin jan`a so`zler menen bayitadi, onin` logikaliq baylanisli turde grammatik aliq ta`repten tuwri qa`liplesiwge imkan beredi.

Balalardi en` a`piwayi miynet kurallari, materiallarga islew beriw usillari menen tanistiriw kerek. Baqshadag`i miynet olardi mekteptegi politeknikalik ta`limge tayarlaydi.

Miynettin a`dep-ikramliliq kimbati onin` ja`miyet ushin qanshelli a`hmiyetke iye ekenligi menen belgilenedi. Miynet ha`r bir balani o`z miynetinin` sotsialliq a`hmiyetin tusinip jetiwge, onin` ja`miyet o`mirine kirip bariwg`a, o`zin usi ja`miyettin` ag`zasi deb seziwge imkaniyat jaratadi.

Ha`r bir bala shan`araqta , balalar miynetinde o`z ulesi barlig`in seziwi lazim. Isti usi ta`kilette sho`lkemlestiriliwi bolalarda jama`a`tshilik ha`m intizamliliqti, bursh sezimin ta`rbiyalaydi. Sonin`menen balalardi ja`ma`a`t miynetine ta`rbiyalaw za`rur a`hmiyetke iye.

Miynettin` balalardi aqiliy ta`repten rawajlandiridag`i a`hmiyeti sonda, miynet protsessinde olar barliqti aktiv anglay baslaydi.

Baqsha jasinan baslap balalarga miynet ta`rbiyasini beriw olardi estetikaliq ha`m fizikaliq ta`repten rawajlandiradi.

Jas a`wladqa miynet ta`rbiyasini beriw ma`selesi ha`zirgi da`wirde en` aktual tema esaplanadi. Miynet ha`r bir insan kamalatina ha`m uliwma ja`miyet rawajlaniwinda zarur a`hmiyet kasp etedi. Baqsha jasindag`i balalardi fizikaliq, aqliy, a`dep-ikramliligi ha`m estetikaliq ta`repten ta`rbiyalawda miynet ta`rbiyasi zarur a`hmiyetke iye.

Miynet ha`r bir jas topardag`i balalardin` o`zine say o`zgesheliklerin itibarga alip sho`lkemlestiriledi, og`an tuwri basshiliq etkende g`ana jeterli na`tiyjege erisiw mumkin.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynetinin` o`zine say ta`repleri ko`p alimlar ta`repinen alip barilg`an ilimiy islerde ken` uyrenip shig`ilg`an.

Balalar miynetinin` zarur belgisi onin` belgili maqsetge qaratilg`anlig`i. Kishi baqsha jasindag`i balalardin` miyneti bir protsesske say ha`reket bolip, ol tek g`ana ulkenlerdin` basshilig`i na`tiyjesinde g`ana a`melge asiriliwi mumkin.

Bala kubiklardi bir jaydan ekinshi jayg`a mashinadan stolga, stoldan mashinaga ko`shiredi h.t.b. Ta`rbiyashi basqa stol ustindegi kubiklardi ko`rsetip, oni mashinada shkafga alip bariw kerekligin aytadi. Bala kubiklardi mashinasinda shkafga tasiw baslaydi ha`m jayina ta`rtipli etip jaylap qoya baslaydi. Qatnaw bir neshe ma`rte ta`kirarlanip, barliq kubiklar jayina jiynastirilip qoyiladi. Balalar iskerliginde maqset payda boladi. Keyingi gezekte balanin` o`zi oynap atirg`an doslarina oynap bolg`annan keyin oyinshiqlardi mashinada jayina alip barip qoyiwdi aytadi.

Ulken topar balalarinda o`z betinshe maqset qoyiw qa`bileti materialliq na`tiyje beretug`in miynet turlerinde na`tiyjeli rawajlanadi.

Iskerlikti rejelestiriw miynet ta`rbiyasinin` zarur bo`limi esaplanadi. Balalardi baqlaw olar iskerliginin` ta`rtibsiz, rejesiz ekenligin ko`rsetedi. Balalar

bunday ha`reketler arqali bir na`tiyjege erisiw ushin juda` ko`p waqit ha`m kush sarplaydi, sonin` menen bir waqitta o`z islerinen o`zleri qaniqpaydi.

Ta`rbiyashi balalardi o`z iskerliklerin shamalap rejelestirip aliwlarina uyretiw ha`m olar iskerliklerine basshiliq etiw lazim. Sonday etip, barliq baqsha jasi da`wirinde miynet ha`m oyin o`z-ara baylanisli xaolda keshedi, biraq ha`r qanday halda ha`m balalar miynetin oyinga aylandiriw, olardin` parqin joqqa shig`ariw natuwri bolar edi. Ta`rbiyashilar ha`m ata-analar ta`sirinde a`ste-aqirin balalar miyneti o`z waziypasi, mazmuni, metodi ha`m sho`lkemlestiriliwi menen o`z betinshe iskerlik sipatinda ajiritip bariladi.

Miynetde onin` beretug`in samarasi iskerliktin` majburiy, bo`limi esaplanadi. Biraq balalar menen alip barilatug`in ta`rbiyalıq iste miynet na`tiyjesine balalarda miynetke ha`wes sezimin ta`rbiyalaw ushin ja`rdem beretug`in pedagogikalıq faktor deb qaraw kerek.

Miynetde na`tiyjege erisiwde, miynet uqiylılıqlarin qa`liplestiriwde pedagogtin` ha`m balalar ten`leslerinin` bahasi ha`m o`zine-o`zi baha beriw ulken a`hmiyetke iye. Balalar jasag`an buyimlar oyin ha`m shinig`iwlarda qollanılsa, olar o`zleri jasap atirg`an buyimlar ja`nede sipatlı boliwg`a umtiladi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasi da`wirinde balalardin` jasi ulkeyiwi menen miynet sebepleri ha`m o`zgerip baradi. Ya.Z.Neverovich, L.E.Obratstovlardin` alip barg`an ilimiy izleniwlari na`tiyjesi sonni ko`rsetedi, balalardi ulkenler miyneti menen t`anistiriw arqali olar ulkenlerden miynettin` ja`miyetlik sebebin erte o`zlestirip alar eken.

Biraq olar bir isti o`z betinshe orinlag`andag`ana o`z miynetleri basqalar ushin paydali ekenligin sanalı ra`wishte bilip aladi. Ma`selen, analar ha`m kempir opalar ushin 8 martqa sawg`a tayarlaw, kishi topar balalari maydanshasin jiynastiriwg`a ja`rdemlesiw, jirtıl g`an kitaplardi jamap beriw, kontsert ha`m teatr qoyip beriw ha`m basqalar balalarda miynettin` belgili na`tiyjesine umtiliw oyatadi, iskerliktin` ja`miyetlik sebeplerin an`latıp, miynetke ha`wesin, isti orinlawda balalardin` o`z aldilarına qoyatug`in talaplardi asiradi.

V.I.Loginovanin` alip barg`an ilimiy-izertlew islerinde aytiwinsha balalarg`a miynet ta`rbiyasın beriw ushin olar miynet ha`m miynet uqiqlılıqları haqqındag`i bilimler sistemasin o`zlestirip aliwlari kerek eken.

1. Miynet maqset qoyiw ha`m onin` na`tiyjesin belgilep aliwdan baslanadi maqset-miynet suwreti.

2. Miynet etiwden ko`zlengen maqset boyınsha kerekli materiallardı tan`lap aliw.

3. Materialdı islew ushin kerekli a`sbaplardı tan`lap aliw.

4. Na`tiyjege erisiw ushin miynet ha`reketlerin orinlaw.

Bul sistemani to`mendegi sxemada keltiriw mumkin, maqset, miynetti tan`law, materialdı tan`law, miynet iskerligi-miynet quralları, miynet na`tiyjesi.

Sunday etip, mektepke shekemgi ta`rbiya jasi da`wirinde miynet iskerligi qa`liplestiriledi. Pedagog basshilig`ında miynettin` ja`miyetlik sebeplerin ha`mme zarur ta`repleri qa`lipleseı. Ulkenler miyneti ha`m onin` ja`miyetlik a`hmiyeti haqqındag`i bilimler o`zlestirilip alinadi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasi da`wirinin` o`zine say ta`replerinen ja`ne biri balalar miynetinin` oyın menen baylanislilig`i.

Oyın protsessindegi qanday da ha`reket ha`r dayim bir miynet protsessin sa`wlendiriwge bag`darlang`an boladı. Ekinshi ta`repten, miynet protsessin orinlawda oni oyın formasına aylandıradı, ma`selen, japraqlardı za`mbirlerde tasiydi, mashinalarda juredi.

Sonin` menen birge o`zinin` o`zgesheligi, mazmuni, juzege keliw sebebine ko`re miynet ha`m oyın bir-birinen pariқ qıladı. Miynette maqset qoyıladı, oni a`melge asiriw, na`tiyjege erisiw ushin shart-sharayat jaratıladı, kurallar izlep tapıladı. Oyında bolsa balalar ulkenlerdin` miynet iskerligine elikleydi. Oyında miynet siyaqli bir anıq na`tiyjege erisilmeydi, biraq ol miynet siyaqli balalarg`a quwanish bag`ishlaydi, olar o`zlerinde qanaatlaniw sezimin sezedi. Oyında bala o`z oylag`anın rawajlandiriwi jetekshi roldi oynaydi, miynette na`tiyjege erisiw ushin miynet ha`reketlerin orinlaydi. Oyında balanin` oylag`an na`rsesi jetekshi roldi oynaydi, miynette bolsa na`tiyjege erisiw jolındag`i miynet ha`reketleri, oyın

o`zinin` rawajlanishidagi` ha`r qanday basqishta toxtaliwi mumkin, miynette bolsa a`lbette ko`zlengen na`tiyjege erisiledi.

Balalardin` miynet iskerligi qashan ha`m qanday etip oyinnan ajratiladi . Kishi baqsha jasindag`i balalar miynetinin` tiykarg`i turi o`z-o`zine xizmet. Bul kishi balalar ushin mashaqatli is. Sonin` ushin bul jastag`i balalardi miynetin` bul Turine uyretiwde ko`binshe oyin waziyyatlarinan paydalaniladi. («Quwirshaqti seyilga atlandiramiz», «Quwirshaqti uyqilatamiz» ha`m usilarga uxsas). Da`slep balalar oyin obrazi arqali miynetke uyretiledi. Usi avrqali balalar isenim menen ha`reket qiliwdi uyrenedi. A`ste-aqirin o`z-o`zine xizmet etiw uqip, ko`nlikpeleri qa`liplesip baradi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalarda konkret obrazli oylaw ustem boladi. Usi mu`na`siybet penen olarda gigienaliq ko`nlikpelerdi jetiskenlikli qa`liplestiriwde ko`rsetiw ha`m tu`sindiriw usillarinan paydalaniw zarur. Tarbiyashi qasikti qanday uslaw, stol a`tirapinda otirg`an jerinen qanday etip shigip ketiw, qollardi qanday etip juwiw kerekligin ko`rsetedi. Ko`rsetiw tu`sindiriw menen qosip alip bariladi.

Balanin` ulkenler ha`r dayim tekserip turatug`in bir qiyli ha`reketlerdi orinlawdi shiniqtiriw talap etetug`in ko`nlikpelerdin` a`ste-aqirin payda boliwina alip keledi. Ko`nlikpe payda boliwdin` da`slepki basqishinda qadag`alap turiw a`sirese zarur. Keyin ta`rbiyashi ha`reketlerdin` puxta ha`m hu`jdan menen orinlanishin tekseredi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar eliklegish boladi, sonin` ushin ko`nlikpelerdi qa`liplestiriwde ulkenlerdin` jeke ulgisi ulken rol` oynaydi. Ta`rbiyashi ha`m ata-ananin` sirtqi ko`rinisi, olardin` hareketleri balalar ushin ulgi bolip xizmet etedi. Olardin` ko`rsetpeleri jeke ha`reketine karama-qarsi bolmawi kerek, sebebi hesh bir na`rse balalardin` diqqat-itibarinan shette qalmaydi.

Biraq ta`rbiyashi unamli ulgilerden paydalanar eken, bir Balani ekinshisine qarama-qarsi bolip qaliwina jol qoymawi kerek.

Ma`deniy-gigienaliq ko`nlikpelerdi ta`rbiyalawda pedagogikaliq ta`repten bahalaw, yag`niy balanin` ayirim ha`reketleri ha`m minez-qulqi haqqinda

pedagogtin` unamli yamasa unamsiz pikir juritiwi ulken rol` oynaydi: maqullaw, xoshametlew bir isti ja`nede jaqsiraq orinlaw tilegin saqlap qaladi.

Ko`nlikpelerdin` payda boliwinda balalarg`a ayriqsha jantasiw zarur. Sonni este saqlaw kerek, bul shidamliliqti, talapshan`liqti talap etetug`in quramali waziypa.

Ta`lim- mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalardin` biliw qa`biletlerinin` sistemali ha`m jobali ra`wishte rawajlantirip bariw, balalar baqshasi ta`rbiya da`stu`rinde belgilengen en` a`piwayi bilimler sistemasi menen qurallantiriw eplilik ha`m ko`nikpelerdi qa`liplestiriwden ibarat.

Ta`lim baqlawshiliq, qizig`iwshanliq ha`m aqildin` ziyreklik, kritikaliq siyaqli sipatlarin rawajlandiriwg`a ja`rdem beredi.

Ta`lim fizikaliq, estetikaliq ha`m miynet ta`rbiyasin tabisli a`mlege asiriw ushin ha`m za`ru`r. Basqada balalarga ma`deniy-gigienaliq ko`nikpeler tiykarg`i ha`reketler u`yretiledi.

Olar ma`deniy a`dep-ikramliliq qagiydalarin o`zlestirip aladi olarda a`dep-ikramliliq spiatlar, miynet, su`wretlew o`neri, muzika xizmetine ta`n eplilik ha`m ko`nikpeler payda kilinadi.

Ta`lim protsessinde balalarda okiw xizmeti tiykarlari payda qilinadi, olardi mektepte tabisli oqitiwdin` za`ru`r sha`rt-sharayatlar jaratiladi.

Turmis ta`limnin` eki qiyli jol menen a`melge asriilwin takaza etpekte.

Birinshi jol-balalardin` bilim, eplilik, ko`nikpeleri u`lkenler menen o`z-ara mu`na`slette boliw arqali iyellep bariw. Bul qarim-katnas, miynet xizmeti ha`m usi siyaqlilar belgilenedi. Biraq bul jol menen ha`m eplilikler balalardin` turmisinin` ha`r qiyli tarawlarinda mustaqil qatnasa aliwi ushin mu`mkinshilik jaratmaydi.

Ta`limnin` ekinshi joli- arnawli tayarlig`i bar kisilerdin` arnawli oqiw mekemelerinde balalardi kerekli bilim, eplilik ha`m ko`nikpelerden jobali ra`wishte xabardar qilip bariw. Bunday jol menen ta`lim beri wden maqset jas a`wladti zamanago`y islep shigariwda ja`miyetimizdin` sotsial-siyasiy ma`deniy turmisinda aktiv qatnastiriw ushin za`ru`r bolg`an ilim tabislari menen tanistiriw.

Allah tala kalimasinda :

«Bilgil, Allah jeke»-degen so`zin «bil» degen so`z menen baslagan.

Muxammad raygambar o`z ha`dislerinde «Ilimge ilim almaq joli menen erisilgey». Ilim iyellegen- ilim sahrada dos, turmis jollarinda tayanish, jalg`iz kezlerde joldas, baxtiyar minutlarda basliq, qa`yg`ili waqitlarda-mededker, adamlar arasinda zebu ziynet duspanlarga qarsi gu`reste qural» degen.

Insaniyat payda bolg`annan beri adamlar ishinde jetilisip shiqqan barliq ulama-fuzalar, alim pazillar, shayir jaziwshilardin` barligi o`z da`wirinin` abroyli, hurmetli, itibarli kisiler da`rejesine ideal ilim iyellew arqali erisken.

Abu Nasir Farabiy, Maxmud Qashqariy, Abu Beruniy, Abdurahman Jamiy, Mirza Ulig`bek, Alisher Nawayi, Ibn Sina, Abu Abdulla Rudaki, Abu Shukur Balxiy, Isxaqxon Ibrat, Sidiqiy, Ajziy, Muxammad Sharif Sufizada, Abdulla Avlaniy, Munavvarqari Abdirashidov, Tashmuxammad Kari Niyaziy ha`m baskalar ideal ilim iyellew arkali pa`nnin` barliq tarawlarinda ulli ashiliwlar ha`m jan`aliqlar jaratqan, usi menen bir qatarda basqalardi ha`m ilim iyellewge shaqiradi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalarda ta`lim beriw ideyasi birinshi bolip shet el pedagogikasinda chex pedagogi Yan Amos Kamenskiy (1592-1670) ta`repinen jaratilg`an.

Ya.A.Kamenskiy ana basshilig`inda 6 jasg`a shekem bolg`an balalarda ta`lim ha`m ta`rbiya beriw mu`mkinligin ko`rsetip berdi.

Usi da`wirde balalardin` jasin itibarg`a alg`an xalda kisi u`yreniwi tiyis bolgan ha`mme na`rsege uyretiw tiyis edi. Yan Amos Kamenskiy 19 bo`limnen ibarat mektepke shekemgi ta`lim da`stu`rin du`zdi. Misali ol ta`biyattaniw jer, suw, o`t, hawa, jawin, qar, muz, tas, qumlar ha`m basqalar xaqqinda bilim beriw tiyisligin astronomiya, geografiya ha`m basqa tarawlarda balalar iyellep aliwlari tiyis bolgan bilimler ko`lemin belgilep berdi. Balalar baqshasinda berilgen ta`lim balalardin` mektepte alatugin bilimlari menen tig`iz baylanisli boliwi kerekligin aytti.

Ol o`zining` «Analar mektebi» kitabinda kishi balalardi ta`rbiyalaw ha`m oqitiw da`stu`ri ha`mde metodikasin islep shiqqan.

Usi menen Ya.A.Kamenskiy mektepke shekemgi ta`rbiya pedagogikasinin mustaqil pa`n sipatinda islewge tiykar saladı.

Shveytsariya pedagogı I.G.Pestalotsti (1746-1827) mektepke shekemgi ta`rbiya didaktikasin du`zetiwdе mektepke shekemgi ta`rbiya jasindagi balalardin` rawajlaniwin itibarga aliw ma`selesine u`lken itibar beredi. Ol mektepke shekemgi ta`rbiya jasindagi balalardin` do`gerek-a`tirap turmisindagi na`rse ha`m qubilislardi qabil etip, o`zlestirip u`lkenler ta`lim tiykarında amelge asiriliwi tiyis deydi.

K.D.Ushinskiy (1824-1870) mektepke shekemgi ta`rbiya jasindagi balalardi ta`rbiyalaw ma`selesin baslawish klasslarda en` a`piwayi ta`lim beriw ma`selesi menen baylanisadi. K.D.Ushinskiy shet el ha`m Rossiyadagi mektepke shekemgi ta`rbiya sistemasin taliqlap, mektepke shekemgi ta`rbiya pedagogikasi pa`ni ushin za`ru`r a`hmiyetke iye bolg`an to`mendegishe juwmaq shig`aradi :

Balalar, balalar baqshasında toliq turmis keshiriwleri, ha`r ta`repleme rawajlaniwlari tiyis .

Balalar baqshasindagi ta`rbiyalıq jumisti tuwri jolg`a qoyiwda ta`rbiyashi basliq rolin oynawi kerek.

K.D.Ushinskiy ta`rbiya ha`m ta`limnin` uliwma sistemasında mektepke shekemgi ta`rbiya jasi da`wirindegi ta`rbiya ha`m ta`limni za`ru`r basqish dep esapladı. Ol bas balalarga ana tilin u`yretiw maselesin u`yrenip shiqti.

Balalardi dawis metodi menen sawatqa u`yretiw usi da`wirde ju`da` tabisli shiqti. Onin` pikirinshe, ana tili, tildin` rawajlaniwi oylaw menen baylanisli pikir ha`m til bir, til pikirdin` so`zdegi sa`wlesi, tildin` rawajlaniwında pikirlew qa`biletin o`stiriw sheshiwshi rol` oynaydi. Tildi pikirden ajratqan xalda rawajlantirip bolmaydi.

1.2. Baqsha balalarin miynetke ta`rbiyalawdin` a`hmiyeti.

Miynet ta`rbiyasinin` tiykarg`i maqseti balalardi ha`r ta`repleme rawajlandiriw, a`dep-ikramli etip ta`rbiyalaw, keleshektegi miynet iskerligine ruwhiy ta`repten tayarlaw, miynet etiw qa`lewshiligin sin`diriwden ibarat.

Miynet ta`rbiyasinin` waziypalari ha`r qiyli, sonin` ushin olardi toparlar boyinsha to`mendegishe bo`limlerge ajratiladi.

Birinshi topar waziypalari balalardin` o`z betinshe miynet iskerligine pedagogikaliq ta`sir ko`rsetiw menen belgilenedi.

1. Balalardi maqset qoyiwg`a, miynet uqiyliliqlarin, ko`nlikpe, miynet ma`deniyati boyifnsha kerekli materiallar ha`m miynet quralların tan`lap aliwg`a uyretiw.

2. Balalarda bolajaq miynet iskerligin qa`liplestiriw, miynet protsesslerin miynetke qatnasiwshilar ortasında bo`listiriw, miynetde jaqsi na`tiyjelerge erisiw uqiyliliqlarin qa`liplestiriw.

3. Miynet iskerliginin` da`slepki ja`miyetlik sebeplerin qa`liplestiriw, buyimlar ha`m ha`reketlerge qiziqiwshiliq oyatiw arqali miynet na`tiyjelerine erisiw, ulken toparlarda bolsa miynetin` ja`miyetlik a`hmiyetli ekenligin tusinip jetiw.

Ekinshi topar waziypalari ulkenler miynetine unamli qatnasti ta`rbiyalawg`a qaratilg`an.

1. Balalarg`a ulkenlerdi qanday na`tiyjelerge erisiw ushin miynet etip atirg`anlig`in tusindiriw.

2. Balalarda miynetkeshlerge xurmetti, olarg`a qolınan kelgenshe ja`rdem beriw qa`lewshiligin ta`rbiyalaw.

3. Ulkenlerdin` miynet na`tiyjelerin asrab-abaylawga uyretiw.

Ushinshi topar waziypalari miynet iskerliginde bala shaxsin qa`liplestiriwge qaratilg`an.

1. Balalarda miynetsuwiwshilik, ha`r qanday miynetde qatnasiw, baslag`an isti aqirına jetkiziw ushin bar kushin ayamaw, o`z jeke minyetine qaray tuwri qarim-qatnasti ta`rbiyalaw.

2. Juwapkershilik, o'z betinshelik, maqsetke qaratilg'anliq, sho'lkemlestiriwshilik ha'm aktivlik, sabirliq, shidamliliq siyaqli bala shaxsinin` a`dep-ikramliliq sipatlarin ta`rbiyalaw.

3. Ma`deniy xuliq ha'm o'z ten`leslerine qarag`anda unamli qrim-qtnasti ta`rbiyalaw, o'z-ara kelisilgen halda birge isley aliw, ja`ma`a`t islerinde na`tiyjege eriskshe o'z miyneti menen qatnasiw, o'zi ha'm ortaqlarinin` miynetin shin kewilden bahalaw, ja`rdem beriw.

Mektepke shekemgi ta`rbiya mekemelerinde miynet ta`rbiyasi eki bag`darda a`melge asiriladi.

1) Balalardin` o`zin miynetke uyretiw.

2) Ulkenler miyneti menen tanistiriw.

Balalar miynetinin` mazmuni «Balalar baqshasinda ta`lim ha'm ta`rbiya da`sturi»`nin` birinshi ha'm ekinshi kishi toparlar ushin «Miynet iskerligi ushin negiz tayarlaw» bo`liminde, orta, ulken ha'm mektepke tayarlaw toparlarinda bolsa «`Miynet» bo`liminde berilgen.

Ulkenler minyeti menen tanistiriw ha`mme jas toparlari ushin G`Shinig`iwlardi ta`lim beriwG`, «Do`gerek-a`tirap penen tanistiriw ha'm ja`miyetlik o`mir kublislarina qizig`iwdi ta`rbiyalaw» bo`limlerinde berilgen. Ulken ha'm mektepke tayarlaw toparlari ushin qol miynetinin` mazmuni «Quriw-jasaw» bo`liminde berilgen.

Da`sturde balalar miynetine o'z betinshe iskerlik ha'm a`dep-ikramliliq ta`rbiyanin` kurali sipatinda qaraladi. Balalar baqshasinda a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerin jobalastiriw belgili maqsetke qaratilg`an protsess bolip, onin` waziypasi, mazmuni ha'm metodi mektepke shekemgi jastag`i balalardin` ruwxiy fiziologiyaliq jetilisiwin ha'm olardin` o`zine ta`n ta`replerin itibarg`a alg`an halda ta`rbiyalaw bolip tabiladi.

Baqshada ta`lim-ta`rbiya islerin jobalastiriw quramali bolip ta`rbiyashidan balalardin` ruwxiy fiziologiyaliq rawajlaniw da`rejesi haqqindag`i bilimlerdi, ta`lim-ta`rbiya da`stu`rin, onin` metod ha'm usillarin biliwditalap etedi.

Joba ta`rbiyashig`a jil boyi a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerin bir tegis bo`listirip, belgili izbe-izlik penen a`melge asiriwg`a ja`rdem beredi.

Joba balalar menen a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya islerine aldin ala puxta tayarliq ko`riwdin` metod ha`m usillarin jaqsilap oylap aliw, kerekli material ha`m qurallardi tayarlaw mu`mkinshiligin jaratadi. Ta`rbiyashi jobalastirg`an barliq isler ha`r bir balanin` ha`r ta`repleme rawajlaniwin ta`miyinlew kerek. Sonin` menen birge joba qatip qalg`an na`rse bolmay jag`daydan kelip shig`ip og`an o`zgerisler kirgiziw mu`mkin.

Mektepke shekemgi ta`rbiya protsessi balalar baqshasindag`i jumisti jobalastiriw mu`mkinligi ha`m za`ru`rligin aytip, bunda ol adam shaxsin qa`liplestiriwde ja`miyetlik usillar – ortalıq ha`m ta`rbiyanin` za`ru`rli a`hmiyetke iye ekenligi haqqindag`i tiykarg`i qag`iydag`a su`yenedi.

Balalar baqshasindag`i pedagogikalıq protsess mektepke shekemgi jastag`i balalardi ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw ha`m rawajlandiriw, olardi fizikalıq, aqiliy, ruwxıy ha`m estetikalıq jaqtan rawajlandiriw ma`selelerin a`melge asiriwg`a bag`darlang`an.

Sonliqtan balalar baqshasinda bir-birin toliqtiratug`in to`mendegishe bir neshe jobalardin` tu`rleri bar.

1. Balalar baqshasinin` jilliq jobasi.
2. Perspektivalıq joba.
3. Ta`rbiyashinin` kalendar jobasi.

Jilliq joba. Jilliq joba tiykarinan baqsha basshisi, metodist ta`rbiyashi ta`repinen du`zilip, balalar baqshasinda a`melge asirilatug`in barliq islerdi o`z ishine aladi. Onda xojalıq waziypalari, kadrlar menen islesiw, balalardin` ta`lim-ta`rbiyalıq islerine basshiliq etiw jobalastiriladi. Bul jobanin` tiykarg`i bo`limlerinin` biri balalar menen bolatug`in ta`lim-ta`rbiyalıq isti jobalastiriw bolip tabiladi. Sonday-aq ta`rbiyashilar menen metodikalıq jumis alip bariwdin` mazmuni ha`m formalari, pedagoglar ken`esi, konsul`tatsiyalar temasi na`zerde tutiladi. Ata-analar menen islesiw din` jumis mazmuni aniqlanadi.

Jilliq jumis jobasin balalar baqshasinin` basshisi, metodist ha`m meditsina xizmetkerleri menen birgelikte islep shig`adi ha`m bul xizmetkerlerdin` uliwma ma`jilisinde tastiyqlanadi.

Balalar baqshasinin` jilliq jumis jobasinda na`zerde tutilg`an waziypalar ta`rbiyashilardin` jumis jobalarinda o`z sa`wleleniwin tabadi.

Perspektivaliq joba. Ol a`-q ayg`a mo`lsherlengen bolip, onnan go`zlengen tiykarg`i maxset balalar menen alip barilatug`in ta`lim-ta`rbiyalıq islerdi ta`rtipke saliw ha`m onin` belgili maxsetke qaratilg`an ha`m na`tiyjeli boliwin ta`miyinlew bolip tabiladi. Onda balalar baqshasinda ta`lim-ta`rbiya da`stu`rinin` barliq bo`limleri o`z sa`wleleniwin tabadi.

Bul joba da`stu`rinin` barliq bo`limleri boyinsha a`melge asiriwi kerek bolg`an ta`lim-ta`rbiya isleri dizimi balalar iskerliginin` barliq tu`rlerinde aniq temalar boyinsha belgilep shig`iladi.

Jobada Balalardin` minez-qulqin ta`rbiyalawdin` tiykarg`i waziypalarin aniqlaydi. Ma`deniy gigienaliq a`detlerdi qa`liplestiriw, o`z betinshellilik, sho`lkemleskenlikti ta`rbiyalaw h.t.b. Oqitiw bilimlerine ta`n sabaqlar dizimi ha`m olardin` qisqa da`stu`rinin` maxsetleri ko`rsetilgen izbe-izlik. Oyın ha`m miynetke basshiliq etiw waziypalari, metod ha`m usillari, jan`a u`skene ha`m oyınshıqlardi kirgiziw, miynetti sho`lkemlestiriwdin` jan`a formalarin endiriw h.t.b. ishine aladi.

Perspektivaliq joba balalar ja`ma`a`ti ha`m jumis jag`daylarin esapqa alip du`ziledi. Bul joba ta`rbiyashi ushin kalendarliq joba du`ziliwin tiykari bolip xizmet etedi.

Kalendarliq joba. Mektepke shekemgi jastag`i balalar toparlarında a`0-a`g` ku`nge du`ziledi. Ol ku`n dawamında a`melge asirilatug`in ta`lim-ta`rbiya jumislarinin` mazmunin sa`wlelendiredi. Oni du`ziwde da`stu`r talaplari, balalardin` rawajlaniw ha`m ta`rbiyalaw rejeleri, baqshanin` jumis jag`dayi esapqa alinadi.

Kalendar jobag`a balalardin` aniq bilim ha`m tu`siniklerin iyelew protsessi ha`m olarda do`gerek a`tirapındag`i na`rse ha`m zatlar ortasındag`i uliwmalasqan bilimlerdi qa`liplestiriw, a`dep-ikramli minez-qulıq, a`detlerdi iyelew h.t.b. kiredi.

Balalar baqshasinin` ta`rbiya da`stu`rin jaqsi biliw kalendar jobani na`tiyjeli du`ziwdin` tiykari bolip tabiladi.

Pedagog ha`m psixolog alimlar alip barg`an ilimiy izertlew islerinin` juwmaqlari balalardin` a`det ha`m ko`nlikpelerdi iyelewi, belgili jas basqishinda ju`zege keliwin ko`rsetedi.

Ta`rbiyashi mine usi da`wirdi bosqa o`tkermey, Balani ha`r ta`repleme rawajlandiriw`a erisiwi za`ru`r. Ta`rbiyashi o`zi islep atirg`an topar sonday-aq, o`zinen alding`i ha`m keyingi toparlar da`stu`r talaplarin ha`m mazmunin jaqsi biliwi kerek. Misali, da`stu`rdin` kishi topar balalari do`gerek-a`tirap penen tanistiriw bo`liminde balalardi haywanlar, o`simlikler h.t.b. haqqindag`i en` a`piwayi tu`sinikler menen tanistiriw waziypasi belgilengen.

Orta toparda da`stu`r boyinsha balalardi do`gerek-a`tirap penen tanistiriw, zatlarg`a, waqiya-ha`diselerge bolg`an qizig`iwshilig`in o`siriw ha`m sonin` tiykarinda en` a`piwayi tu`siniklerin payda etiw, en` za`ru`rlisi baqlawshiliqti, na`rse ha`m zatlarg`a waqiya ha`m ha`diyseler ortasindag`i o`z-ara baylanisti taba biliwge u`yretiw bas waziypa bolip tabiladi.

U`lken ha`m tayarliq topari balalarin zatlar, waqiya ha`diyseler haqqindag`i haqiyqiy tu`siniklerin, olardin` ta`biyy sebepler menen baylanisli ekenligin qa`liplestiriw da`stu`rdin` za`ru`rli waziypasi.

Mektepke shekemgi jastag`i balalarg`a ta`lim-ta`rbiya beriw isin na`tiyjeli a`melge asiriw ushin da`stu`rdi jaqsi biliwdin` o`zi jetkilikli emes, sonin` menen birge ha`r bir balanin` shaxsin rawajlandiriw jollarin jaqsi biliw, balanin` bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerin iyelep aliw uqiylilig`inin` ha`r qiyililig`inda itibarg`a aliw kerek.

Ta`rbiyashinin` jumisin na`tiyjeli jobalastiriwdin` ja`ne bir za`ru`rligi – onin` metodikaliq qollanba, pedagoglar ken`esi, metodikaliq birlespe, kurslarda h.t.b. alg`an mag`liwmatlarinan ken` paydalaniwdi na`zerde tutadi.

Kalendar jobani toparda islewshi ha`r bir ta`rbiyashi da birlesip, ken`esip du`ziwleri kerek. Ta`rbiyashilar waqti-waqti menen balalardin` jumislarin talqilap

bariwlari kerek. Kalendar joba a`-g` ha`ptege du`ziledi ha`m ta`rbiyashinin` ma`jbu`riy hu`jjeti bolip esaplanadi.

Da`stu`rge muwapiq barliq ta`lim-ta`rbiya isleri balalardin` iskerliginin` barliq tu`rleri oyin, miynet, turmis iskerligi ha`m sabaqlar arqali a`melge asiriladi. Kalendar jobanin` mazmuni balalardin` iskerliginin` barliq tu`rlerinde sa`wlelenedi. Kalendar jobani ta`rbiyashi ku`n ta`rtibine qaray du`zip shig`adi.

Balalardin` oyini, miynet sabaqlari, turmisliq iskerligide ha`r ku`ngi kalendarliq jobadan orin aliwi kerek.

Kalendarliq jobanin` mazmuni ha`m formasi balalardin` ha`r ta`repleme jetilisen shaxs bolip qa`liplesiwi qanday da`rejede baratirg`anlig`ina qarap bahalanadi.

II. Azang`i saatlarga to`mendegiler jobalastiriladi

- 1) Balalardin` awizeki tilin du`zetiwi ha`m rawajlandiriw.
- a) Kitaplar, oyinshiqalar, balanin` dem aliw ku`nin qanday o`tkergeni, onin` shan`araq ag`zalariU` ata-anasi, ajapa-sin`lisi, ajag`a-u`kesi h.t.b. haqqindag`i ja`ma`a`t tu`rde yamasa jeke tu`rde gu`rrin`lesiw o`tkeriw.
- б) Albomlar, jurnallar, jan`a kitaplar, otkritkalar, su`wretshilerdin` jan`a shig`armalarin ko`riw.
- в) Taqmaqlardi ta`kirarlaw.
- г) Duris aytiwg`a u`yretiwi, tildin` grammatikaliq du`zilisini qa`liplestiriwshi didaktikaliq oyinlar.
- д) Seslerdi du`zetiwi boyinsha jeke shug`illaniw.
- е) Balalardin` oyin iskerlikleri jobalastiriladi.
- a) Qurilis oyinlariU` rol, syujet, penen baylanisli qurilis oyinlari jobalastiriladi.
- б) Syujetli roli oyinlarU` turmisti sa`wlelendiriwshi h.t.b. oyinlar jobalastiriladi.
- в) Stol u`sti baspa didaktikaliq oyinlari, so`zli, zatlar menen oynalatug`in didaktikaliq oyinlar, ermek oyinlar, xorovod oyinlar, xaliq didaktikaliq oyinlari jobalastiriladi.
- 2) Miynetnin` ha`r tu`ri jobalastiriladi

- a) Ta`biyattag`i miynetU` na`l otirg`iziw, suw sebiw, o`simlik ha`m haywanlardi ku`tiw h.t.b.
- 6) Xojaliq turmisliq miynetU` idislardi juwiw, bo`lmeni jiynastiriw, kitaplardi jabistirip jelimlew, gu`llerdin` shan`in sipiriw.
- b) Qol miynetiU` ta`biyiy materiallar, tereklerdin` miywesi, tawarlar qaldig`i, ag`ash ha`m kortonnan ha`r tu`rli buyimlar jasaw.

Ha`r bir jas toparlarinda miynettin` qaysi tu`ri o`tkeriliwi da`stu`rde ko`rsetilgen. Azanda g`-q tu`rli iskerlik jobalastiriladi. Azang`i saatlardi jobalastiriwda sol ku`ngi o`tkeriletug`in sabaqlar itibarg`a alinadi. Sabaqlarda bir na`rse oqip beriw jobalastirilg`an bolsa, azang`i saatta su`wret ko`riw, anasi haqqinda aytip beriw, oqiw jobalastiriladi. Sol ku`ni azang`i saatta miynet, u`lkenlik, forma menen tanistiriw, su`wretlew iskerlikleri jobalastiriladi.

Zatlardi, ja`miyetlik turmis waqiyalarin baqlaw, janli obiekt penen qatnasta boliwda kalendarliq joba da orin iyelewi kerek.

Ta`rbiyashi balalardin` o`zleri qiziqqan iskerlik penen shug`illaniwlari ushin jag`day jaratadi. Joba ku`n dawaminda ha`r bir bala mazmunli, qiziqli iskerlik penen shug`illanatug`in etip du`ziliwi kerek.

V. O`z isin analizley biliw, o`zinin` is-ha`reketlerin duris bahalay aliw, balalardin` da`stu`r materiallarin qalay o`zlestirip alg`anlig`in, qanday kemshilikler barlig`in aniqlaw, balalar menen jeke jumis alip bariw siyaqlilar talap etiledi. Ta`rbiyashi ha`r bir balanin` da`stu`rdin` materialin o`zlestiriw da`rejesine qisqasha sipatlama beredi. O`zlestiriwde qiynaliw sebeplerin talqilaydi. Sabaqta azang`i seyilde, oyinda, miynette balalar o`zin qalay tutqanlig`i, bir-birine degen qarim-qatnasi, rawajlaniw da`rejesi ta`rbiyashini qiziqtiradi. Bular onin` keleshekte a`melge asiratug`in islerinde nelerge ko`birek itibar beriw kerekligin duris belgilep aliwg`a u`lken mu`mkinshilik jaratadi.

Rolli oyindi kim oynawdi usinis etti, oyinnin` mazmuni qalay ju`zege keldiW Balalar oyinda ne qildiW Oyinda neshe adam qatnastiW Oyin qansha waqit dawam ettiW Jobadan tisqari qanday Oyin oynaladiW Bulardin` ha`mmesi

jazip bariladi. Sonday-aq, balalardin` is-ha`reketleri, oyindag`i jetiskenlik ha`m is-kemshilikleri ta`riyplenedi.

Baqshadag`i ayirim ta`jiriybeli ta`rbiyashilar balalardin` rawajlaniwindag`i o`zgerislerdi esapqa aliwidin` basqa formalarin da paydalanadi. Bunday esapqa aliwdin` ken` tarqalg`an formalarinan biri da`stu`rdin` barliq bo`limleri boyinsha aling`an ta`sirler tiykarinda diagnostikaliq tablitsalar du`ziw bolip tabiladi. Olarda balalardin` bilim ha`m a`detleri, minez-qulqi qanday da`rejede qa`lipleskenligi o`z sa`wleleniwin tabadi. Waqti-waqti menen balalardin` su`wretlew iskerligi ha`m qol miyneti boyinsha orinlag`an islerin salistirip talqilawi berip bariladi.

Ta`rbiyashi solar tiykarinda jildin` aqirinda o`z isi haqqinda esap jazadi. Onin` a`melge asiratug`in ta`lim-ta`rbiya isleri qanday da`rejede puxta jobalastiriliwi da esapqa aliniwi is ta`jiriybelerine, pedagogikaliq sheberlik ha`m toplag`an metodikaliq materiallarg`a baylanisli.

II-bap. BALALAR BAQSHASINDA BALALARDI MIYNETKE TA'RBIYALAW METODIKASI.

2.1. Balalar baqshasinda balalardi u'ikenler miyneti menen tanistiriw.

Mektepke shekemgi ta'rbiya jasindag'i balalardi ulkenler miyneti menen tanistiriw arqali olarg'a ulkenlerdin` miyneti ja'miyetlik paydali miynet bolip, zatlar ha'm buyimlardi jaratiwg'a qaratilg'anlig'i, olar ha'r bir insan ha'm putin xaliq ushin zarur ekenligi haqqinda tusinik berip bariladi. Ma`selen, o'simliklerdi, haywanlardi qorg'aw arqali olardin alinatug'in mahsulot kimler ushin ha'm ne maqsette isletiliwi haqqinda bilim ha'm tusinikler berip bariladi.

Ulkenlerdin` miyneti menen tanistiriw ja'ne to'mendegi maqsetti ko'zlep ha'm a'melge asiriladi ulkenler miyneti haqqinda aniq bilim ha'm ko'z aldin`izga elesletiw beriw, miynetti ha'm miynet na'tiyjelerin qa'dirlewge uyretiw,miynetge qizig'iw ha'm muhabbat oyatiw,miynet etiw umtiliwshilig'in ta'rbiyalaw ha'm isti sipatli orinlawg'a uyretiw.

Ulkenler miyneti menen tanistiriwdin` tiykarg'i mazmuni to'mendegilerden ibarat.

-ha'r bir insan miynetinin` ja'miyetlik negizi,miynetkeshler ortasindag'i unamli o'z-ara ja'rdem beriw qatnasi,ha'r qanday ka'sip ha'm zarur ekenligin tusindiriw.Miynet iskerliginin` tiykarg'i bo'limleri menen tanistiriw.-miynetin` maqseti, onin` ja'miyetlik a'hmiyeti,materiallardi tan'law (miynet materiallari),- uskenelew (miynet iskerligi ushin orinlanatug'in miynet ha'reketleri) na'tiyje-miynet o'nimi.

Balalar baqshasi da'stutine muwapiq ha'r bir jas topardag'i balalar ulkenler miyneti haqqinda to'mendegi bilimdi iyelep aliwi lazim.

Kishi topar 1. Ayirim ka'sip yielerinin` miynet potsessi. 2. Miynet protsessindagi miynet ha'reketleri.3. Miynet protsessin a'melge asiriw ushin kerekli material.4. Belgili bir miynet protsessin orinlaw ushin uskeneler.5. Miynet na'tiyjesi.6. Insan miynetinin` ja'miyetlik a'hmiyeti.

Orta toparda miynet haqqinda qosimsha bilimlar beriledi.

1. Ha'reket sipati haqqinda2. Insannin` mynetin jen'illestiriwshi kurilmalar.

3. Insanlardin` miynetke muhabbatı.

Ulken ha`m mektepke tayarlaw toparında jan`a bilimler beriledi.

1. Insanlar miynetin jen`illestiretug`in mashina ha`m mexanizmler haqqında.

2. Insanlar miyneti ja`ma`a`t xarakterinde ekenligi haqqında.

3. Ja`ma`a`t miyneti protsessinde insanlardin` o`z-ara qarim-qatnaslari haqqında.4. Miynet qahramanlari, xalqimizdin` miynet da`sturleri haqqında. Qaraqalpaq xalıq pedagogikasi bala ta`rbiyasında miynet etiw da`stu`rin joqari bahalap, balani erte bastan miynet etiwge ta`rbiyalap keldi ha`m barlıq waqıtta ta`rbiyani miynet ta`rbiyasi menen birgelikte ju`rgiziwdi na`siyatlag`an. Sebebi miynet ta`rbiyasi milley da`sturlerdin` tu`p negizi bolip esaplanadı. A`yyemgi da`wirlerden baslap-aq balalardi miynetke ta`rbiyalawdi, sharwashiliq, o`nermentshilik, an`shiliq, baliqshiliq turmisi ushin za`rur barlıq na`rsege, u`yretiw xalıqtin` ruwxıy ma`deniy o`mirinin` ajiralmas bo`limi boladı. Sonlıqtan «balani jastan» dep xalqimiz balalardi miyney su`yiwshilikke erte jastan penen sharwashiliq jaslardi miynet etiwge ha`m miynetti su`yiwge ta`rbiyalawdin` ku`ndelikli a`melliy usili bolip keldi. A`yyemgi da`wirlerde Aral jag`alawlari menen A`miwdaryanın` quyarlig`ında ma`kan tutqan qa`wimler bronza da`wirinin` o`zinde-aq jiynaqli xojalıq islerin ju`rgizgenligi arxeolog -ilimpazlar ta`repinen anıqlandı. Bul ma`kanlarda jasag`an massagetler sharwashiliq ha`m diyqanshiliq penen shuginlanıp tari, arpa siyaqli eginlerdi eken. Qazilmalardan tabılğan da`n tuqımlari, miywe da`nleri ha`m basqada o`simliklerdin` qaldıqlari sol waqıtlardin` ozinde –aq g`a`lle ,baqshiliq , paliz o`nimlerinin` egilgenliginen da`rek beredi.

Xalqimizdin` tariyxin ta`lim -ta`rbiyasın miynetsiz ko`z aldimizg`a keltire almaymız . Bizler xalqimizdin` o`tmishtegi turmisi , ta`lim-ta`rbiyasi ,u`rip -a`deti da`stu`rlerin bayanlap beriwshi xalıq danalıqlarının` jaslarg`a ta`rbiyalıq ta`sirinin` ku`shli ekenine itibar beriwimiz kerek. Xalıq miyraslarinan sol da`wirdegi xalıqtin` bay ta`rbiyalıq ta`jiriybeleri orın alg`an.

Ata-babalarimizdin' awir qiyin turmislari o'zlerinin' hadal miyneti menen jen'ip, jaslardi ta'rtipke ja'miyetlik nizam ha'm xalqinin' u'rp a'detine boysiniwg'a ta'rbiyalap keliwi, ta'rbiyaliq da'stu'rlerdin' ayriqsha a'hmiyet atqarg'anlig'inin' belgisi esaplanadi.

Qaysi ja'miyet yaki da'wir bolsa , da miynet adaminin' turmistag'i ma'qsetine erisiw ha'm insandi ta'rbiyalaw joli bolip esaplanadi. Miynet sonin' menen birge materiyalliq bayliq , xaliqqa xizmet , el abadanlig'i, ja'miyettin' ku'sh quwatinin' da tiregi bolip kelgen . Usi sebepli ata-babalarimiz miynetin' jaslardi ta'rbiyalawdag'i a'hmiyetin ayriqsha bahalawdi na'siyatlag'an.

Jaslardi kishi waqtinan miynetke ha'm kasp-o'nerge u'yretiw ayriqsha diqqatqa alinip xalqimiz o'z perzentlerin jas waqtinan baslap terek egiw ,na'l otirg'iziw, jerdi islew , diyxanshiliq ha'm sharwashiliqqa baylanisli isler menen shug'illaniwg'a u'yretip qiziqtiriwshi usillardi izlestirip miynetke ha'wesleniw tuyg'ilarin payda etiw ushin ka'sip o'ner u'yretiw ulken a'hmiyetke iye dep esaplag'an .

Erte da'wirlerden-aq xalqimizda jaslardi ka'sip-o'ner iyelewge u'yretiw da'stu'rin miynet ta'rbiyasi arqali alip barg'an. Xalqimizdin' ta'lim –ta'rbiya tariyxinda miynet ta'rbiyasina baylanisli diyxanshiliq, sharwashiliq ,baliq awlawshiiliq ka'sip –o'nerleri u;lken rol oynap ,bul ka'sipler a'yyem zamanlardan –aq payda bolg'an, sonliqtan xaliq pedagogikasinda miynet u'lken ka'sip o'ner dastu'rleri aradan neshshe ju'z jillar o'tiwine qaramastan o'z ko'rki ko'rinisi n joytpastan dawam etiwde .Xaliq da'stu'rlerinde ata –baba ka'sibin awladtan –awladqa o'trerip el xalqinin' ishinde o'z o'neri menen abray tapqan jas ko'p bolg'an.Ata-ananin' ka'sibin eyelew da'stu'rleri ha'm oni dawam ettiriw qayirli is dep tu'sinilgen .Xalqimizda el xaliqqa belgili, hu'rmet abiray tapqan haqiyqiy jasi u'lken ka'sip iyesi adamnin keyninde isin dawam ettiretug'in awladlari bolsa , oni ko'rgen yaki esitken insanlar quwanip qoya beredi. Xaliqtag'i bunday qasiyettin' o'zi de jaslardi miynetke

suyispenhilik oyatiwdin' u'lgili xizmeti bolip sanaladi. Usinnan kelip shiqqan xaliq danalig'inda :

Ata o'neri balag'a miyras.

O'nerli o'rge ju'zedi.

Jigitke jeti o'ner az.

O'nerdi u'yren de jiyren—degen naqil so'zler jaslardi miynetke ta'rbiyalawda aldi menen ata ka'sibin qa'sterlewge ,soni rawajlandiriwg'a u'yretiw za'rurligi aytilg'an . Ha'r bir xaliqtin' milliy ta'rbiyasina ta'n ko'z-qaraslari xaliq pedagogikasinin' ajralmas bo'legi. Xaliqtin' ta'lim-ta'rbiyalig da'stu'rlerinin' , U'rp-a'detlerinin' en' ahmiyetli ta'repleri jaslardi miynetke ta'rbiyalaw ka'sip -o'nerge u'yretiw arqali ju'zege shig'adi . Ha'zirgi ku'nge shekem saqlanip kelingan xaliqtin' miynet da'sturleri balalardi miynetke ta'rbiyalawdin' negizi esaplanadi .

Ulkenler miyneti menen tanistiriwdin` qural ha`m metodlari. Balalar baqshasinda balalardi ulkenler miyneti menen tanistiriw ha`r qiyli sho`lkemlestiriwshi jollar ha`m metodlar arqali a`melge asiriladi. Birinshi jol – ekskursiya, shinig`iw, maqsetli seyiller arqali balalardi ulkenler miynetine jaqinlastiriw. Bunda baqlaw, kino ha`m diafil`m, diapozitiv, teleesittiriw, a`debiy a`debiyat, ko`rgen ha`m esitgeni haqqinda gurrin`, ta`rbiyashi ha`m balalardin` gurrin`leri, ta`rbiyashinin` gurrin`i ha`m tusindiriwi, didaktikalig oyinlar siyaqli ha`r qiyli metodlardan paydalaniladi.

Ekinshi jol - shinig`iw ha`m shinig`iwdan tisqari waqitlarda ulkenler miynetin balalarga jaqinlastiriw. Gigienaliq ha`m pedagogikalig ta`repten mumkin bolg`an islerdi (imaratti tazalaw, idis juwiw, juwilg`an kirlerdi utiklew, bayram kiyimlerin tigiw, balalar menen oyin, shinig`iw ushin kerekli materiallardi tayarlaw ha`m basqalar) balalar alding`a orinlaw. Baqlaw, ko`resetip tusindiriw, gurrin`, tarbiyashinin` so`ylep beriwi ha`m usig`an uxsas materiallardan paydalaniladi. Baqlawdan keyin balalar menen usig`an uxsas miynet turlerin sho`lkemlestiriw maqsetqe muwapiq bolar edi, kitapxanag`a barip kelgennen keyin jirtilg`an

kitaplardi jamaw, modalar atel'esine barip kelgennen keyin kuwirshaqqa kiyim tigiw h.t.b.

Ushinshi jol - balalardin` ulkenler menen birgeliktegi miynetleri. Balalardin` ulkenler menen birgeliktegi miynetleri ha`r qiyli boliwi mumkin (xana o`simliklerin juwiw, imarattin ishin tazalaw h.t.b.).

Balalardin` ulkenler menen birgeliktegi miynetlerin sho`lkemlestiriw formalari ha`m is mazmunina qarap ha`r qiyli boladi.

1. Tiykarg`i isti ulkenler orinlaydi, balalar qollarinan kelgenshe ja`rdem beredi.

2. Ta`rbiyashi isti baslap beredi, qalgannin balalar o`zleri o`z betinshe dawam ettiredi.

3. Ulkenler baslap beredi, balalar dawam ettiredi, keyin bolsa balalar ha`m ulkenler birgelikte orinlaydi.

Balalar ulkenler menen bigelikte miynet etiwleri arqali minyet uqiqlilqlari ha`m ko`nlikpelerin tez ha`m an`sat iyelep aladi, olardin` ulkenler miyneti haqqindag`i bilimlari bayiydi, bunday miynet balalarg`a quwanish bag`ishlaydi.

Balalardi ulkenler miyneti menen tanistiriwda ha`mme metod ha`m kurallardan ken` turde paydalaniladi.

Orta topar balalari menen asxanaga ekskursiya sho`lkemlestirib, ulkenler miyneti menen tanistiriladi (ulgili konspekt).

Tema. Aspazdin` miyneti.

Maqset. Balalardi aspazdin` miyneti menen tanistiriw, balalarg`a onin` miyneti mazmuni, na`tiyjesi, a`hmiyeti haqqinda bilim beriw, miynet protsessi, aspazdin` miynetin jen`illestiriwshi uskeneler menen tanistiriw.

Ekskursiyanin` barisi. Azang`a shaydan keyin ta`rbiyashi balalardi o`z a`tirapina toplan to`mendegi sorawlar boyinsha gurrin`lesedi.

1. Bugin bizler azanda ne jediq
2. Awqat mazali pisirilgenba
3. Bizlerge azang`a awqatta kim tayarlap berdi.

Balalardin` juwaplarinan keyin ta`rbiyashi balalarg`a so`ylep beredi. Azang`i awqat, tuski awqat, keshki awqatti baqshada aspaz tayarlaydi. Aspaz ha`mme awqatlar mazali, shirayli, o`z waqtinda tayar boliwi ushin ha`reket qiladi. Aspaz asxanada isleydi. Bizlerdin` baqshamiz asxanasinda eki aspaz isleydi Gulchehra Bahadirovna ha`m Sanobar Karimovna. Biz sizler menen asxanaga barip, aspazlarimiz qanday islep atirg`anin ko`remiz. Olardin` islerine kesent bermeslik ushin o`zlerin`izdi a`depli tutin` ha`m a`sten so`ylesin`. Asxanag`a barg`animizda aspazlarg`a`Assalamu aleykum deysizler.

Balalar asxanag`a barip aspazlarg`a salam beredi. Aspazlar ha`m balalardin` salamina alik alip, ishkerige - asxanag`a mira`a`t etedi.

Ta`rbiyashi Gulchehra Bahadirovna, Sanobar Karimovna, sizler balalarimizg`a juda` mazali awqatlar pisiria beresizler, bunin` ushin sizlerge ulken rahmet. Olar sizler tayarlag`an awqatlardi ishteyi menen jep salamat ha`m bekkem bolip o`spekte. Olar sizlerdin` awqatlardi qanday tayarlaytug`inig`izdi ko`rmekshi.

Aspaz Gulchehra Bahadirovna balalarg`a asxanani, ol jerdegi ulken plitani, stollar, idislardi ko`rsetedi ha`m atin aytadi. Keyin bunday deydi, G`Plitanin` ustinde turgan ulken kastyulkalarda sizlerge suyuq awqatlarda tayarlaymiz. Bugun tuski awqatg`a mashaba pisiremizG`. Og`an ketetug`in zatlardi balalarg`a ko`rsetip, atin aytadi. Zatlardin` qaysisin qanday isletiwdi ko`rsetedi ha`m so`ylep beredi, kartoshkani tazalap, juwiladi, oni mine bunday formada kesiledi, piyazdin` sirtin tazalap , juwiladi ha`m mine bunday tuwraladi h.t.b. Keyin kartoshka tazalaytug`in mashinani isletip ko`rsetedi, balalar elektr go`sh maydalag`ishti ko`redi, keyin balalar aspazlardin` awqat tayarlawin ko`redi.

Juwmaqlawshi gurrin`. Ta`rbiyashi, aspazimiz ha`r bir awqat ushin kerekli zatlardi tan`lap aladi ha`m olarg`a islew beredi, tazalaydi, pishaq penen kesedi, qamir iyleydi, quwiradi, pisiredi. Aspaz ushin qanday aspablar kerek. (Balalardin` juwaplari).

Ta`rbiyashi. Demek, aspazg`a plia, stollar, idislar ha`m ha`rqiylı asbaplar kerek (ha`mmesinin` atin ta`kararlaydi). Aspazg`a qanday mashinalar ja`rdem beredi (Balalardin` juwaplari).

Ta`rbiyashi. Kartoshkani tazalaw juda` qiyin ha`m og`an ko`p waqit ketedi. Go`shti maydalaw ha`m qiyin, qamir iylew ha`m kush ha`m waqitti talap qiladi. Bul islerdi an`sat ha`m tez orinlawda aspazlarga mashinalar ja`rdem beredi (atin aytip shig`adi). Aspazlarimiz qanday isleydi. (Balalardin` juwaplari).

Ta`rbiyashi. Aspazlarimiz o`z-ara birgelikte bizlerge awqatlardi tez ha`m mazali etip tayarlap beredi. Asxanani ko`rin` ha`mme jaq taza, ha`mme idislar, kiyimleri ha`m taza.

Aqirinda aspazlar balalarga oyinshiq idislar sawg`a qiladi ha`m mine endi sizler awqatlardi qanday tayarlawdi bilip aldin`iz, quwirshaqlarin`izg`a mazali awqatlar tayarlap berersizler, dep aytadi.

Ta`rbiyashi ha`m balalar aspazlarga ha`mme xizmetleri, sawg`alari ushin minnetdarshiliq bildiredi ha`m xoshlasip shig`ip ketedi.

Sonday etip, ulkenler miyneti menen tanistiriw balalar miynet ha`m a`dep-ikramliliq ta`rbiyasinin` bo`legi esaplanadi.

Ta`rbiyashi ha`r tu`rli sabaqlardi jobalastiradi, balalarga jan`a bilim beriwshi sabaqlar, olardin` alg`an bilimi, toplag`an ta`jiriybelerin bekkemlewshi ha`m ta`rtipke saliwshi sabaqlar kompleksli yamasa quramali sabaqlar ha`m esaplawdi qadag`alawshi (tekseriwshi) sabaqlari boladi. Ta`rbiyashi o`zinin` kalenar jobasina sabaqlardin` ati ha`m da`stu`rdin` mazmunin jazip qoyadi. Da`stu`rdin` mazmunina sabaqtin` ta`lim-ta`rbiyaliq waziypalari ha`m balalar iyelep aliwlari, aniqlaw ha`m bekkemlew kerek bolg`an bilim, a`det, ko`nlikpeler ko`lemi de jaziladi.

Sabaqti jobalastiriw balalar ta`repinen belgili ko`lemdegi bilimdi iyelew ha`m ken`eytiw mu`mkinshiligin jaratip qoymastan, sonin` menen birge olardin` bilimin aniqlaw, bekkemlew o`z betinshe iskerliginde qollaniw mu`mkinshiligin beredi. Balalarga beriletug`in bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerdin` sani yamasa ko`lemi sabaqtan sabaqqa ken`eyip, quramalasip baradi. Misali, ta`rbiyashi birinshi sabaqta balalardi u`y haywanlari menen tanistiradi, balalar olardi baqlaydi, atin aytiwg`a u`yrenedi. Keyingi sabaqta bolsa, bul bilimler bekkemlenip, haywanlardi baqlaw barisinda jan`a bilimler payda boladi.

Balalar bul haywanlardin` paydali belgilerin, is-ha`reketin baqlasa, kelesi sabaqlarda balalar u`y haywanin adamlar qalay ku`tetug`inlig`in ha`m bug`an haywanlardin` o`z minnetdarshilig`in qalay bildiriwi haqqinda ga`p boladi.

Da`stu`r materialin u`yreniw, sabaqtan sabaqqa mine usi izbe-izlik penen a`melge asirilip bariladi.

Balalardin` a`det ha`m ko`nlikpelerin na`tiyjeli o`zlestiriwleri keri jag`dayda ta`rbiyashinin` qollang`an metod ha`m usilina, jag`dayg`a baylanisli boladi.

Bul jastag`i balalardin` jas o`zgesheligi tiykarinan ko`rgizbeli metodtanU` baqlaw, ko`rsetiw, so`z metodi, gu`rrin`, tu`sindiriw, a`meliy metod, shinig`iw, oyinnan paydalaniw kerek.

Ha`r bir metod uliwma waziypani a`melge asiriwg`a qaratilg`an bir pu`tin jol bolip, usillar jiyindisin o`z ishine aladi.

Barliq usillardi sha`rtli tu`rde q toparg`a bo`liwge boladi.

1. Ko`rgizbeli (ko`rsetiw)
2. Awizsha (soraw, salistiriw, taqmaq aytıw, jumbaq)
3. A`meliy (tapsırma, oyın, jag`day usillari)

Tikkeley aktivlestiriwshi metodlardan tisqari, esletiw, ken`es, jazalaw, du`zetiwi siyaqli metodlar da paydalaniladi. Sabaq waqtında beriletug`in bilim, a`det ha`m ko`nlikpelerdi balalar jaqsi o`zlestirip aliwlari olardin` sezimlik jag`dayin ko`teriw ushin xizmet etedi.

Ta`rbiyashi o`zinin` kalendar jobasinda sabaqlarda paydalanatug`in usildi jazip qoymastan, sonin` menen birge onin` mazmunin da alip jaziwi kerek.

Balalarg`a beriletug`in sorawlarda qanday izbe-izlikte berilse sonday etip jazip qoyiw kerek. Eger ta`rbiyashi sabaqta jumbaq yaki qosiqtan u`zindi keltirmekshi bolsa, onin` da mazmunin jazip qoyg`an maqul. Salistiriwdi u`yreniwde qaysi zatlardin`, olardin` qaysi belgisinen qanday sorawlardan paydalaniw kerekligi de jaziladi.

Ta`rbiyashi sabaqqa tayarliq ko`rgende, a`lbette jas balanin` oylawi ko`rgizbeli obrazli boliwin itibarg`a aladi ha`m tiykarinan sabaqta ko`rgizbeli metodlardi jobalastiradi. Baqlaw metodi ta`rbiyashinin` basshilig`inda baqlanip

atirg`an obiektti balanin` sezimlik qabil etiwın ta`miyinleydi. Na`rse ha`m zatlardı ko`rsetiw de u`lken a`hmiyetke iye. Ko`pshilik sabaqlarda, a`sirese til o`siriw sabag`ında ta`rbiyashinin` gu`rrin` aytıp beriwınen paydalanadı. Bul balalarg`a tanis bolg`an ko`rkem shig`armadan, do`gerek-a`tirapındag`ı turmistan alg`an waqiya ha`m ha`diyselerdi ta`rbiyashi sezim-tuyg`ıları menen janlı, obrazlı etip aytıp beriwı kerek.

Gu`rrin` metodi da jobalastiriladı. Gu`rrin` balalarg`a da`slep iyelegen bilimlari menen jan`asin baylanistiriwmu`mkinshiligin jaratadı, sonday-aq, jan`a bilimlerin o`zlestirip aliwların jen`illestiredi. Ta`rbiyashinin` sabaqlarda paydalang`an so`zli metodta onin` ko`pshiligin sorawlar quraydı. Sorawlardı balalardin` biliw protsessiU` seziw, qabil etiw, oylawın aktivlestiretug`ınday etip du`ziw kerek. Sorawlar balalardin` aqiliy iskerligin rawajlandiriwg`a qaratilg`an boliwi kerek. (Sen qalay bilip aldın`, ne ushin sen olay oylaysan`, sizler qalay oylaysız, Nadira duris aytıma h.t.b.)

Sabaqlarda mashqalalı jag`daylar jaratiwda balanin` pikirlew uqiylilig`in ku`sheytedi, bilim iyelep aliwın jen`illestiredi, olardin` aqıl-parasatlı o`z betinshe pikirleytug`in boliwına ja`rdem beredi.

Sabaqlarda salistiriw usilınan paydalaniw insannin` en` qimbat baxalı aqiliy g`a`ziynesi bolıp, ol zatlardı jaqsıraq u`yreniw ha`m tu`siniwge ja`rdem beredi. Mu`mkinshiligi bolg`aninsha ha`r `bir sabaqta obiekttin` uqsas ha`m uqsamaslig`in salistiriw usilınan paydalaniw kerek, a`sirese eki ha`m onnan da ko`p zatti bir-biri menen salistiriw, balalardin` pikirlew shen`berin aktivlestiriwde jaqsı na`tiyje beredi. Ta`rbiyashi kishi topardan baslap-aq salistiriw usıllarınan paydalanadı. Bunda zatlardin` o`zgesheligi jaqsı ko`zge tu`setug`in boliwi kerek. Bular zatlardin` bo`leklerinin` u`lken-kishiligi, formasi, du`zilisi, ren`i, dawisi, iyisi h.t.b.

Kishi toparlarda salistirilatug`in zatlar a`-g` den ko`p bolmaydı. Ta`rbiyashi salistiriwdı qanday izbe-izlikte alıp bariwdı o`zinin` kalendarlıq jobasına jazıp qoyadı.

Orta toparda salistiriwǵa mo`lsherlengen zatlardag`i belgiler sani ko`beyedi ha`m balalardan na`rselerdi baqlap olardag`i belgilerdi belgili izbe-izlikte aytıp beriw talap etiledi.

U`lken ha`m tayarlıq toparlarındag`i balalardan tek olar ko`rip turg`an na`rselerdin` belgilerin soraw menen sheklenip qalmay, olardi salistiriwda alg`an tu`siniklerinen paydalaniwda talap etiledi.

Salistiriwdin` bunday quramalı formasi balalardin` jasına ta`n bolıp, olardin` aqiliy rawajlanıwları ushin za`ru`rli a`hmiyetke iye.

Ta`rbiyashi sabaqta Oyın usılnan ken` paydalanadı. Oyın usılı sabaqtin` qiziqli, mazmunlı o`tiwin ta`miyinleydi, sabaq waqtında ju`zege keletug`in qiyinshiliqlardi bala an`satlıq penen jen`edi.

Sabaq jobasında balalardin` minez-qulqi, qizig`iwshilig`i rawajlanıw da`rejesine qarap jeke tu`rdegi jumislarda jobalastiriladi. Uliwma rawajlanıwı biraz artta qalg`an, diqqati tar, o`zine isenimi joq yaki o`zi haqqında joqari pikirli balalarg`a ko`birek itibar beriwı kerek.

Solay etip, kalendarlıq jobag`a sabaqtin` da`stu`rlik mazmunı metodikalıq usıl, og`an kerekli ko`rgizbeli ha`m tarqatiliwshi materiallar, balalar menen jeke islew jobalastiriladi.

III. Seyildi jobalastiriw.

1) Qag`ıydalı oyınlardin` ta`lim-ta`rbiyalıq waziypası ko`rsetilgen jag`dayda jobalastiriladi. Kishi toparg`a bir jan`a oyın yamasa tanis oyındı jobalastiriw mu`mkin. U`lken toparda balalarg`a tanis bolg`an eki oyındı seyildin` basında ha`m aqırında jobalastirg`an maqul.

2) Ta`biyattag`i ja`miyetlik, turmistag`i waqiya-ha`diselerdi baqlaw jobalastiriladi. Misali, ha`reketleniwshi transporttı, bayramg`a bezelgen ko`sheni, gu`llep turg`an o`simliklerdi, jawıp atirg`an qar h.t.b. baqlaw jobalastiriladi. Bular ha`ptesine bes-altı ma`rtebe b`aqlanadi. Hawa rayın baqlawdı aldın ala jobalastirip bolmaydı. Buni kalendar jobag`a to`mendegishe jazadıU` jaqın arada (ha`pte dawamında) qar, jawın baqlaw. Bul ila`j o`tkeriletug`in sabaq penen o`z-ara baylanisli bolıwı kerek.

- 3) Balalardin` maydانشادag`i, palizdag`i miyneti jobalastiriladi.
- a) Ta`biyattag`i miynetU` terek otirg`iziw, suw quyiw, o`simliklerdi ku`tiw, haywanlardi ku`tiw h.t.b.
 - 6) Xojaliq turmisliq miynetiU` qardi tazalaw, da`lizdi sipiriw, qa`pesti tazalaw, jollarg`a qum sebiw h.t.b.
- 4) Balalar menen alip barilatug`in jeke jumislarU` fizikaliq ta`rbiyadan tiykarg`i ha`reketlerdi shiniqtiriw, iskusstva, anna tilin u`yreniw h.t.b. Tiykarg`i ha`reketlerdi shiniqtiriw boyinsha ila`jlar jil ma`wsimlerine qaray tan`lanadi. Misali, qista juwiriw, sekiriw siyaqli, ju`riw siyaqli isler jobalastiriladi, en`beklew, gimnastika otirg`ishinda ten` salmaqliliqti saqlawg`a u`yretiwshi shinig`iwlar jobalastirilmaydi.
- 5) Sport oyinlariU` voleybol, stol tennisi, badminton h.t.b. Sport ermek oyinlariU` lija, konki, shana, velosiped h.t.b.
- 6) Maxsetli seyiller maydansha boylap ha`m maydانشadan tisqari da o`tkeriledi. Da`slep ekskursiyag`a barip kelingen jerge maxsetli seyil sho`lkemlestiriledi. Misali, ba`ha`rde mine usi otlaqqa kelgen edik, sol waqittan berli ko`p na`rseler o`zgeripti.
- 7) Qurilis oyinlari ha`m olarg`a kerekli materiallar, qurallar. Seyilde balalardin` syujetli-rolli oyinlari ju`zege keliwi ha`m rawajlaniwi, oyin ha`reketlerine balalardi u`yretiw usillarida jobalastiriladi. Ta`rbiyashi kalendarliq jobasinda oyin ushin alip shig`ilatug`in oyinshiqlardi, olardin` ayirim bo`limlerinde ko`rsetedi. Seyilge shig`iwdan aldin ta`rbiyashi bu`gin seyil waqtinda ne menen shug`illaniwi, qanday miynet iskerliklerin orinlawlari yaki qanday oyin metodlarin alip shig`iwlari kerekligi haqqinda balalar menen so`ylesip, kelisip aladi.

IV. Ku`nnin` ekinshi yarimi eki bo`limnen ibaratU`

a`) Topardag`i

g`) Seyildegiler

Ku`nnin` ekinshi yariminda balalardin` topardag`i oyin iskerligi jobalastiriladi.

Uyqidan keyingi oyın ushin kishi toparda n`o` minut, orta toparda a` saat, u`lken toparda q saat, tayarlıq toparında a`,o` saat ajratıladi.

Syujetli-rolli oyınlar da jobalastiriladi. Jobada sonday-aq, stol u`sti baspa oyınları, didaktikalıq oyınlar da mo`lsherlenedi. Jobag`a stol u`sti baspa oyınları qag`ıydasi, tu`sindiriliwide jaziladi. Bul waqıtta dramalastirilg`an oyınlar da jobalastiriladi.

Ta`rbiyashi qurılıs oyınlarında o`zinin` qatnasiwin da jobag`a jazıp qoyadi. Og`an ta`rbiyashinin` balalar menen atributlar jasawi da kirgiziledi.

Keshquring`a kewil ashiw oyınların jobalastiriw mu`mkin. Ol ha`ptesine bir ma`rtebe o`tkeriledi.

U`lken ha`m tayarlıq toparında kitaplardı bir neshe ku`n dawamında oqıp beriw de jobalastiriladi. Ta`rbiyashi ha`r waqıt oqiwdan aldın G`o`tkende men sizlerge ne oqıp Bergen edimWG`,-dep soraydı. Balalar buni eske tu`sirip, so`ylep beredi. Ta`rbiyashi sorawlar menen ja`rdem berip turadi.

Ku`nnin` ekinshi yarımında tiykarinan balalardin` ha`r tu`rli oyın iskerlikleri sho`lkemlestiriledi. Balalardin` syujetli-rolli oyınları ushin jag`day jaratiw, oyınshıqlar menen oynawg`a u`yretiw h.t.b. kalendarlıq jobag`a jaziladi. Oying`a ta`rbiyashinin` qatnasiwi da jobag`a kirgiziledi. Bul balalar oyınin sho`lkemlestiriw ha`m og`an ta`rbiyashinin` basshiliq etiwı ushin jag`day jaratiladi.

U`lken ha`m tayarlıq toparlarında ta`rbiyashinin` balalar oyınına basshilig`i o`zgerip, tikkeley basshiliqtan tikkeley basshiliqqa o`tedi. Ta`rbiyashi balalardin` o`z betinshe iskerligin qollap-quwatlaydı. Ta`rbiyashi qurılıs materialları menen oynaytug`ın oyınları, saxnalastirilg`an ha`m qag`ıydalı oyınları jobalastiriladi.

Ku`ndizgi uyqidan son` topar bo`lmesin jiynastiriw, jirtilg`an kitaplardı on`law, quwirshaqtin` kiyimin juwiw kishi balalar ushin oyınshıqlar islep beriw, o`simlik ha`m haywanları ku`tiw siyaqli miynet iskerligi jobalastiriladi. Ta`rbiyashi sonday-aq, kewil ashar oyınların da umitpawi kerek. Bug`an quwirshaq, saya teatri, kontsertler, sport, muzika ha`m ko`rkem kewil ashiw saatları, gramplastika esitiw h.t.b. kiredi. Ta`rbiyashi ko`rkem shig`armalardı oqıp,

klassik ha`m zamanago`y xudojniktin` su`wretlerin tamasha etiwdi de yadinan shig`armawi kerek. Ku`nnin` ekinshi yariminda ha`r ku`ni seyil o`tkeriledi, onin` mazmunina ha`reketli ha`m do`retiwshi oyunlar, miynet iskerligi kiredi.

2.2. Balalar baqshasinda miynet ta`rbiyasın sho`lkemlestiriw jollari.

Miynet etiw ha`r dayim bolip, onda ha`mme balalar qatnassa ha`m ulkenler miyneti menen tanistirip barilsa, ol ta`rbiya kuralina aylanadi.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar to`mendegi miynet turlerine tartiladi. o`z-o`zine xizmet etiw, xojaliq miynet, ta`biyat qushag`indag`i miynet ha`m qol miyneti.

O`z-o`zine xizmet etiw. Bul balalar miynetinin` bir turi bolip, onda balalar erte jasinan baslap o`z betinshe awqatlaniwg`a, juwiniwg`a, kiyiniw ha`m sheshiniwge, oyinshiqlarin jiynastirip qoyiwg`a uyretiledi. O`z-o`zine xizmet etiw protsessinde balalarda o`z betinshelik, belgili maqset penen ha`reket etiw siyaqli sipatlar qa`liplesedi, balalar qollarinan kelgen isti o`zleri orinlawg`a uyrenedi. O`z-o`zine xizmet balalarda a`piwayi miynet turlerine qarag`anda qizig`iwshiliq oyatadi, tartipli boliwg`a, a`depke uyretedi.

Balalar xojaliq miyneti balalar baqshasinda ha`m shan`araqta tartiladi. Onin` mazmuni ha`r qiyli boladi. Xana ha`m baqsha maydanshasin jiynastiriw, shay idislarin, quwirshaq kiyimlari, mayda zatlar di juwiw, shinig`iwg`i kerekli materiallardi tayarlap qoyiw, shinig`iwdan keyin stol ustindegi zatlar di jiynastirip aliw h.t.b.

Ta`biyattag`i miynet balanin` ha`r ta`repleme rawajlaniwinda za`rur a`hmiyetke iye bolip, o`simlik ha`m haywanlar, jil ma`wsimleri, jansiz ta`biyat haqqindag`i bilimler deregi, balalarda miynetsuyiwshilikti, ta`biyatqa abayli qarim-qatnasiqti ta`rbiyalaw kurali,sonin` menen birge balalar miynetin` bul turi arqali topraqti egiwge tayarlaw, o`simlik ha`m hayanlar di asiraw siyaqli bir qansha miynet uqiqliliqlari ha`m ko`nlikpelerin iyelep aladi. Miynetin` tiykarinan ashiq hawada sho`lkemlestiriliwi balalar organizmin shiniqtiradi, olardin` sawlig`in bekeemleydi.

Qol miyneti - shinig`iw, oyinlarg`a miynet iskerligi ushin zarur bolg`an oyinshiq ha`m qurilmalardi tayarlaw boyinsha balalar miyneti (qag`az qiyindilarin taslaw ushin, o`simlikler urukg`i ushin kutishalar, quwirshaq kiyimleri, qalpaqshalar, ha`m usig`an uxsas zatlar tayarlaw).

Qol miynetin orinlaw arqali bala na`tiyjege erisedi- na`rse, zat payda boladi. Balalar jabistiriw, boyaw, qirqiw, shege qag`iw, tigiw ha`m usig`an uxsas a`piwayi miynet uqiyliliqlari ha`m ko`nlikpelerin iyelep aladi. Olarda do`retiwshilik, tapqirliq, ziyreklik sezimleri o`sed.

Balalarda miynet iskerligin qa`liplestiriw. Miynet iskerligi-ha`r qiyli miynet protsesslerinen sho`lkemlestirilgen, ha`r qiyli miynet turlerin birlestiriwshi ken`tusinik. Miynet potsessi-miynet iskerliginin` o`zine say bir bo`legi bolip, onin` quraminda bolsamiynet iskerliginin` ha`mme bo`limleri, miynettin` maqseti, material ha`m miynet qural-jaraqlar, bir na`tiyjeni juzege keltiriw maqsetinde erisiw ushin sarp etilgen barliq miynet ha`reketleri, miynet sebepleri ha`m miyneto`nimleri da`rha`l ko`zge taslanadi.

Mynet iskerligin iyelew-bul birinshi gezekte miynet protsessin onin` bo`limleri menen birgelikte iyelep aliw. Sog`an qarap balalardin` miynet ta`rbiyasi waziypalari belgilenedi ha`m olar to`mendegilerden ibarat.

1. Balalardi bolajaq miynet iskerligi aldinan maqset qoyiwg`a uyreti.
2. Miynet proyessin, miynet iskerligin en` a`piwayi rejelestirip aliwg`a uyreti.
3. O`z is jayin tayarlap aliwg`a, miynet ma`deniyatina uyreti.
4. Miynet uqiyliliqlari ha`m ko`nlikpelerin uyreti.
5. Orinlang`an miynettin` na`tiyjesi, sipati ha`m a`hmiyeti, qansha waqitta orinlang`anina qarap o`zinin` ha`m basqalardin` isin duris bahalawg`a uyreti.
6. Miynetiskerligi sebeplerin qa`liplestiriw.
7. Ja`ma`a`t miynet iskerligi waqtinda balalarda unamli qarim qatnasiqlardi qa`liplestiriw.

Maqset qoyiw. Maqset qoyiw ulkenler mira`a`t etken maqsetti qabil etiwden baslap o`zi o`z betinshe maqset qoya alg`ansha rawajlanip baradi (o`simliklerge

suw quwiwdan o`g`ni o`stirgenshe). Balalardin` o`z aldilarina maqset qoyip is orinlawlarin rawajlandiriw ushin to`mendegilerge a`mel etiw za`rur.

-balalar miynet etiwden go`zlengen maqsetti tusinip jetiwi kerek (ne ushin ol yamasa bul isti orinlawlari kerek, onnan ko`zlengen na`tiyje ne),

-kutilgen na`tiyjeni suwret, qurilma ha`m usig`an uxsaslar ta`rzinde ko`rsetpeli sa`wlendiriw ete biliw,

-istin` mo`lsherdengen waqtinda orinlaniwi,

-balalar kushi jetetug`in islerdi etiw (ma`selen, o`simliklerdi suwg`ariw, olardi g`amhorliq etiw ha`m usig`an uxsaslar) kerek. Bala o`z miynetinen belgili bir na`tiyjege iye boliwdi an`lap jetken ta`g`dirde g`ana ol miynet iskerliginin` maqsetin o`z betinshe belgileydi ha`m qa`lewi menen miynet etedi.

Miynet uqiyliliqlari ha`m ko`nlikpelerin iyelep aliw-mektepke eshkemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynet proyessinin` zarur bo`limi esaplanadi. Eger bala miynet ha`reketlerin bilmese, ol hesh qashan miynet na`tiyjesine erise almaydi. Balalar miynet uqiyliliqlari ha`m ko`nlikpelerin iyelep alg`andag`ana miynet protsessi protsessin shin kewilden orinlaydi. Ma`selen tigiwde jipti o`lshep kesip aliw, iynege o`tkiziw, ushin tuyiw, tigiw, oyinshiq jasaw ushin bugiw, taxlaw, muyeshlerin bugiw, qirqiw, tigiw siyaqli miynet ha`reketlerin iyelep aliwlari kerek boladi. Bul is ha`reketlerin belgili ta`rtip penen orinlaw ushin ha`r bir bala o`z miynet iskerligin rejelestirip ala biliwi kerek.

Miynet protsessin rejelestiriw to`mendegilerdi o`z ishine aladi, maqset qoyiw, miynet iskerligi ushin kerekli is quralların tayarlap aliw, qaysi ha`reketlerdi qaysi izbe-izlikte orinlaw kerekligin ha`m onnan kutilgen na`tiyjeni aniqlap aliw, is jayin jiynastirip qoyiw.

Da`slep miynet iskerligin rejelestirip aliwdi balalarg`a ta`rbiyashi uyretdi, miynet maqsetin tusindiredi, kerekli materiallardı, miynet quralların tan`laydi ha`m oni ha`r bir bala aldina tayarlap beredi ha`m balalarg`a miynet iskerligi protsessin qanday ta`rtipte orinlaw kerekligin tusindiredi.

Orta ha`m ulken toparlarg'a barg`anda bul ha`reketlerdi o`z betinshe orinlawg`a uyreledi. Bunin` ushin balalarg`a to`mendegi sorawlar menen muraja`a`t etedi:

1. Bizler ne qilamiz ?
2. Bunin` ushin ne qiliwimiz kerek?
3. Isimiz ushin neler –qanday materiallar, qanday is qurallari kerek?
4. Bul material ha`m is qurallarınan paydalaniw qolayli bolıw ushin olardi is ornımızda qanday jaylastiriwimiz kerek?
5. Isti neden baslap, qanday dawam ettiriwimiz kerek ?
6. Isti qanday tamamlaymiz ?

Miynet iskerligin rejelestirip aliwg`a uyreti w miynetti sipatli orinlawg`a ha`m miynet ma`deniyatına uyreledi. Na`tiye -miynet iskerliginin` zarur bo`limi bolip, oni balalar sanalı turde an`lap jetiwleri kerek. Na`tiyjege erisiw balalarda miynet etiw a`detin, miynetsiuiwshilikti ta`rbiyalaydi, miynet ha`reketlerin sipatli orinlawg`a uyreledi. Miynetin` sebebi, yag`niy bala ne ushin miynet etiwdi biliwi kerek. Bul to`mendegi shart-sharayat ta`sirinde rawajlanadi.

Balalar miynetten keletug`in na`tiyjeni ha`m onin` ja`miyetlik negizin biliwleri kerek. Balalar jasag`an zatlardan baqshada, shan`araqta paydalaniw kerek. Balalardin` ja`miyetlik-paydali miynetin a`meliy ta`repten sho`lkemlestiriw. Balalar miynetinin` na`tiyjesin, onin` basqa insanlar ushin paydasin bahalaw. Sonday etip, miynet proyessinin` ondag`i bo`limler menen iyelep aliniwi mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynet iskerliginin` baslaniwi esaplanadi. Balalar baqshasında miynetti sho`lkemlestiriw formalari. Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynetinin` tiykarg`i formalari to`mendegilerden ibarat, o`z-o`zine xizmet etiw, tapsirmani orinlaw, jeke ta`rtiptegi miynet, na`wbetshilik, qol miyneti boyinsha shinig`i wlar, ja`ma`a`t miyneti. O`z-o`zine xizmet, tapsirmani orinlaw, mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynet iskerliginin` baslawish forma esaplanadi.

O`z-o`zine xizmet etiw balalar miynetinin` formasi sipatında jas toparlarda sho`lkemlestiriledi. Ol kun ta`rtibindegi uyqi ha`m seyilden aldin ha`m keyingi

protsessler, awqatlaniw, qiyiniw ha'm sheshiniw, kiyim ha'm deneni taza tutiw menen baylanisli.

Jas toparlarda tapsirmalardan paydalaniladi, ol jeke ta`rtipte ha'm toparli boliwi mumkin. Kishkene toparlarda balalarga onsha kuramali bolmag`an ha'm qisqa muddetli tapsirmalar beriledi, G`Oyinshiqtı, kitaptı, stuldi olip kel, ornina aparip qoy, tuski awqat ushin stol ustine qasiqlardi qoyip shiqG`. Bunday tapsirmalardi ayirim balalar toparlardan tisqari jaylarda ha'm orinlawa mumkin.

Orta ha'm ulken toparlardag`i balalarg`a beriletug`in tapsirmalar ansha kuramali bolip, olar endi xanadan tisqarida orinlawg`a mo`lsherlengen ha'm ekinshi bir insang`a mura`ja`a`t etiw menen baylanisli boladi, ma`selen, basqa topardin` ta`rbiyashisina, shapakerge, miyirbiybeke mura`ja`a`t etiw h.t.b.

Bul toparlarda tapsirmalar 2-3 baladan sho`lkemlesken kishi toparlar ta`repien orinlaniwi mumkin (oyinshiqlardi jiynastiriw, gullerge suw quyiw, tusken japiraqlardi terip, tiyisli jerge alip barip taslaw siyaqli).

Mektepke tayarlaw toparında beriletug`in tapsirmalar ja`ne ha'm kuramalasadi. Bunday tapsirmalar endi juwapkerlik ha'm basqa insanlarga mehribanlarsha qarim-qatnasiqta boliw sezimin qa`liplestiriw menen baylanisli boliwi mumkn, kishkene topar balalarin seyilge shig`iwdan aldın, uyqidan keyin kiyiniwge ja`rdem beriw, olardin` stolin tuslik awqatg`a tayarlap beriw, h.t.b.

Tapsirma uzaq waqit orinlaniwi mumkin. Ma`selen, belgili bir gul yamasa bir qansha guller bir ha`pte dawamında qaraw yamasa bul is uzaqraq soziliwi mumkin.

Ta`rbiyashi balaradin` tapsirmani orinlaniwina basshiliq etiw menen ha'm a`dep-ikramliliq, ha'm miynet ta`rbiyasinin` zarur ta`replerin a`melge asiradi, miynette qatnasiw tilegin, doslarina g`amhorliq ha'm itibar menen qaraw ruhin sin`diredi, balalardi ten`lesleri ha'm ulkenler menen o`z-ara jaqsi qarim-qatnasiqta boliwg`a a`detlendiredi, tapsirilg`an isti bursh ha'm juwapkershilikti seziw sezimin, na`tiyjege erisiwde sawatliliqti ta`rbiyalaydi.

Na`wbetshilik- bul ja`ma`a`t ushin mo`lsherlengen miynet iskerliginin` formasi bolip, ol ma`jburiy ta`rtipte orinlanadi. Balalardin` na`wbetshiligi ekinshi kishi toparda jil aqirinan baslanadi.

Barliq balalardin` miynette ha`r dayim qatnasiwlarin ta`miyinlew ushin na`wbetshiliktin` ha`r qiyli turleri sho`lkemlestiriledi, asxanada (ha`mme jas toparlarda), shinig`iwg`a tayarlaniwda (orta topardan baslap), o`simlik ha`m haywanlardi qarawda (ulken ha`m mektepke tayarlaw toparlarinda).

Ekinshi kishi topardag`i balalar asxanada na`wbetshilik etedi. Birden 4-5 bala na`wbetshilik etiw mumkin, ha`r bir bala 1-2 stoldi bezeydi. Ulken ha`m tayarlaw toparlarinda balalardin` waziypalari ken`eyedi. Azang`i ha`m tuslik awqatqa, tusten keyin ha`m keshki awqatg`a da`sturxan tuzetiwi, awqatlanip bolg`annan keyin idis-tabaqti awqat tartilatug`in stolg`a jiynastirip, stollar ustin tazalap aliw. Bul jastag`i balalar ekewden na`wbetshilik etedi, biraq ha`r bir balanin` is ko`lemi ko`beyedi.

Shinig`iwlarg`a tayarliq boyinsha na`wbetshilik etiw orta toparlarda - balalar asxanada na`wbetshilik etiwdi bilip alg`annan keyin kirgiziledi. Bul na`wbetshilik stol ha`m stullardi, shinig`iwg`a kerekli materiallardi, qollanbalardi shinig`iwg`a tayarlaydi ha`m xanani ta`rtipke saladı.

Ulken toparlardan baslap balalar ta`biyat muyeshinde na`wbetshilik ete baslaydi. Na`wbetshiliktin` bul turi ha`m ta`rbiyaliq, ha`m ta`limlik a`hmiyetke iye.

Na`wbetshiliktin` bul turinde balalar ekewden tayarlanada, birewi o`simliklerdi qorg`asa, ekinshisi hawanlarga qaraydi. Olardan qaysi biri bos qalsa ekinshisine ja`rdem beredi.

Na`wbetshiliktin` ha`mme turi jaqsi sho`lkemlestirilgende paydali boladi. Na`wbetshilikti baslawdan aldın G`Bizler na`wbetshilik etemizG` degen temada shinig`iw o`tkiziw mumkin. Ma`selen, ta`biyat muyeshinde na`wbetshilikti baslawdan aldın ta`rbiyashi shinig`iw o`tkizip, balalardi ta`biyat muyeshinde neler barlig`i, o`simlik ha`m hawanlardi qanday qaraw haqqında gurrin` o`tkiziledi. Ta`rbiyashi ta`biyat muyeshinde jasawshilardi ha`r kuni ha`m tuwri bag`iw,

o`simliklerdi sug`ariw ha`m juwiw, kurig`an shax ha`m japiraqlardi qirqiwg`a diqqatti qaratadi, is usillarin tusindiredi.

Ta`rbiyashi balalardi o`simlik ha`m haywanlardi bahlawg`a, o`zgerislerin aniqlap bariwg`a, muyeshtegi o`simlik ha`m haywanlarga g`amhorliq penen qarim-qatnasta boliwg`a, olarda juz беретуг`in o`zgerislerdi ko`re biliw ha`m olar haqqinda so`ylep beriwge uyretiledi.

Mektepke tayarlaw topari balalari haywanlarga awqat beriw waqtin, sipatin, awqatti o`z betinshe tayarlawdi, qoralardi tazalawdi biliwler kerek.

Na`wbetshilerdin` waziypasi ha`m orinlag`an istin sipati bahlap bariladi. Bunday bahlawda balalardin` o`zleri qatnassa ja`ne a`m jaqsi boladi.

Geyde nwbetshilerdin` is na`tiyjeleri ballaardin` uyge ketiwleri aldinan dodalanadi. Ta`rbiyashi balalarga bugun na`wbetshiler o`z waqtinda keldime. Olar ha`mme isti qildima. Azang`a, tuslik awqatga stol tuwri duzetildime. Na`wbetshiler ha`mme na`rseni waqtinda orinlap, oynawg`a ha`m ulgerdime. Kim jaqsiraq ha`m shirayli orinlaydi.-siyaqlisorawlar beredi ha`m olar isti bahalaydi. Na`wbetshiler ha`r kuni almastirilip turiladi, bul ha`r bir balanin` na`wbetshilikdin` ha`r qiyli turlerinde qatnasiwg`a ha`m turli miynet uqiqliliqlarin iyelep aliwg`a imkan jaratadi.

Na`wbetshilik isleri balalardin` den sawlig`ina za`rer jetkizbeytug`in etip sho`lkemlestiriw kerek. Na`wbetshilik ushin ha`mme kerekli jihazlar boliwi lazim, balalar olardan o`z betinshe, abayliq penen paydalaniwg`a, isten keyin jayina jiynastirip quyiwg`a uyretiledi.

A`sirese na`wbetshilerdi toparlawg`a itibar beriw juda zarur passiv balalardi aktivleri menen, na`wbetshiliktiendi baslag`an balalardi ta`jiriybeli balalar menen birge tayinlaw kerek. Biraq bunda aktiv balalardin` passiv balalar isin orinlawg`a jol qoymaw kerek. Na`wbetshilerdi tan`law ha`m tayinlaw ha`r qiyli boliwi mumkin. balaLardin` qa`lewine qarap stollar boyinsha, dizim boyinsha, asten na`wbetshilik etiw balalar o`zleri eslep qaladi ha`m usi ta`rtip penen bariwin baqlap baradi.

Na`wbetshilerdin` barlig`i basqa balalar ha`mme isten azat boliwin bildirmeydi, awqatti jep bolg`an ha`r bir bala o`zinin` idisin stoldin ortasina taxlap qoyadi, salfetkani ha`m belgili jayg`a qoyadi, stul jerge surip qoyiladi. Na`wbetshiler idislarin arnawli tarqatiw stoli ustine alip barip qoyadi, stol ustnndegi usaqlardi arnawli shetka menen idisqa jiynap aladi. Shinig`iwdan keyin ha`m usi hal ta`kirarlanadi, ha`r bir bala o`zinin` ka`lemin idisqa salip qoyadi ha`m t.b. En` zarurlisi – balalarda o`z-ara mehr-muhabbatti ta`rbiyalaw, bir-birinen qolinan kelgen ja`rdemin ayamawg`a uyretiw kerek. Bulardin` ha`mmesine ta`rbiyashi basshiliq etedi.

Balalardin` miynet ta`rbiyasın sho`lkemlestiriw formalarinan ja`ne biri qol miyneti boyınsha shinig`iw. Bilim a`m uqiyliliq birinshi ma`rte berilip atirg`an bolsa ha`m ol tusindiriw ha`mde barliq balalarg`a ko`rsetpeli etip ko`rsetiwdi talap etken hallarda a`ne usınday shinig`iwlar o`tkiziledi.

Balalardin` ja`ma`a`t miyneti da`stlepki ja`ma`a`tshilik tiykarlarin qa`liplestiriwde zarur a`hmiyetke iye. Ja`ma`a`t miynetinde birgelikte ha`reket etiw, o`z-ara ja`rdem, usi menen birge miynet bo`listiriliwi ha`m birikken boladi. Bunda miynet jetiskenliklerinen birgelikte quwanadi, is jaqsi shiqpasa birgelikte qayg`uradi.

Miynette balalardin` birlesiwleri ta`rbiyalıq waziypag`a qarap ha`r bir formada boladi. `Janba-jan miynette` ha`mme balalar bir isti orinlaydi, biraq ha`r birewi usi uliwma istin` bir bo`limin orinlaydi. Istin` bunday sho`lkemlestiriliwi balalardi miynet uqiyliliqlarina uyretiwde ha`m, olardin` isin baqlap turadi.

«Uliwma mynette» ha`r bir bala o`z isin orinlaydi, biraq aqirinda ha`mme qatnasiwshilar miyneti uliwmalastiriladi. Yamasa ha`mme balalar topar xanasin jiynastiradi - ha`r bir bala bir isti orinlaydi, jiynastirip bolingannan keyin, na`tiyje bir etip juwmaqlanadi (Ha`mme jaqsi isledi, sonin` ushin topar xanasi taza, shirayli bolip qaldi).

Birgeliktegi miynet to`mendegishe sho`lkemlestiriliwi mumkin ma`selen, xanani jiynastiriwda balalardin` birewi oyınshıqlardi juwadi,ekinshisi artadi, ushinshisi oyınshiq polkasın tazalaydi ha`m og`an oyınshıqlardi teredi. Yaki

ta`biyattag`i mynette birewi tubeklerge kum ha`m topiraqlardi saladi, ekinshisi urug` yamasa ko`shetti o`tkizedi, ushinshisi jayina alip barip qoyadi. Bul jerde balalardin` is ha`reketinde o`z-ara kelispewshilik boliwi, yag`niy ha`r bir bala bir formada shaqqanliq penen ha`reket etiwleri kerek, bunin` na`tiyjesinde belgili miynet qarim-qatnasiqlari juzege keledi. Bunday waziyyatda ta`rbiyashinin` balalar ortasinda tuwri qarim-qatnas ornatiwga qaratilg`an basshilig`i zarur.

Bunday basshiliq, belgili izbe-izlikte a`melge asiriladi.

1. Miynet uqiyliliqlarin qa`liplestiriw. A) Miynet protsessinde yamasa tapsirmalardi orinlawda balalardi jeke yamasa kishi toparlarg`a bo`lip, miynet uqiyliliqlarina uyretiwi.

B) `alalarda miynet uqiyliliqlarin bekkemlew, is sipatin jaqsilaw maqsetinde arasinda ertelep, seyil waqitlarinda janba-jan miynetti sho`lkemlestirip turiw.

V) Balalardi ulkenlerdin` miynet protsessleri menen tanistirip bariw, is qanday izbe-izlikte orinlanip atrg`anin, oni orinlaw ta`rtibi, istin` sipati, Yu miynet na`tiyjesinde ypiwayi na`rselerden shirayli buimlardin` payda boliwi h.t.b.

G) Ayrim miynet uqiyliliqlarina uyretiwi boyinsha shinig`iwlari sho`lkemlestiriw.

2. Balalardin` uliwma miynetin sho`lkemlestiriw. a) Balalarga ulkenler miynetinin` ja`ma`a`t xarakterinde ekenligin tusindiriw.

B) Balalar miynetin uliwma maqset penen sho`lkemlestiriw. Bunda balalardin` ha`r birine kim qaysi isti orinlawi kerekligi tusindiriledi (ma`selen, topar xanasmin jiynaw).

V) Barliq topar balalarin uliwma miynetti sho`lkemlestiriw. Bul ush na`rseni itibarg`a alg`an halda sho`lkemlestiriledi 1) miynetti qatnasiwshilar ortasinda tuwri bo`listiriw 2) waziypa orinlaw proyessi 3) miynet na`tiyjesin dodalaw.

3. Balalardin` birgeliktegi miynetin sho`lkemlestiriw.

A) Ta`rbiyashi ballarg`a bir neshe insanlar birgelikte bir isti orinlapatirg`anin, olardin` isi bir-birine baylanislig`i, olardan ha`r biri uliwma istin` bir bo`limin orinlap atrig`anin, is qanday izbe-izlik penen a`melge asirilip atrig`anin tusindiredi .

B) Balalardin` kishkene topari menen olardin` birgeliktegi miynetin sho`lkemlestiriw. Bunday miynet azanda , seyil waqtinda sho`lkemlestiriledi.

Balalardin` miynet itskerligin pejelestirigende ta`rbiyashi oni miynet protsessinde a`melge asirilatug`in ta`rbiyaliq waziypalarina ko`re belgileydi.

Balalar baqshasinda mynet ta`rbiyasinin` shart-sharayatlari. Balalar baqshasinda miynet ta`rbiyasinin` waziypasi ha`m mazmuni jetiskenlikli a`melgne asiriw ushin kerekli shart-sharayatlar jaratiliwi kerek. Balalar miyneti ushin jay ha`m waqit , gigienaliq shart-sharayatlar jaratiliw kerek, tazaliq, taza hawa kerekli da`rejede jariqliq, miynetin` balalar imkaniyatina muwapiq boliwi, mynet waqtin balalar jasina qarap tuwri belgilew (kishi jastag`i balar ushin 10-12 minut, ulken topar balalari ushin 15-20 minut), balalar ha`reketlerin almastirip turiwi ha`m itibarg`a iliwi kerek.

Miynet balalarg`a quwanish bag`ishlaytug`in etip rejelestiriliwi lazim. Ol belgili izbe-izlik penen a`melge asip bariwi kerek.

Miynet etiw ushin ha`mme balalarg`a jeterli da`rejede kerekli qurallar, a`sbaplar, olar balalardin` jasina, imkaniyatina say keliwi, o`zleri o`z betinshe paydalang`an etip jaylastiriliwi kerek. Na`wbetshiler ushin fartukler, qalpaqsha, qolg`an, idis juwiw ushin klenkadan fartukler zarur. Awqat tayarlaw ushin kishkene pishaqlar, tarelkalar, oqlawshalar, qamir iylew ushin tabaqlar kerek boladi. Xanani tazalaw ushin tryapka, kishkene la`gen, stoldan usaqlardi jiynap aliw, poldi sipiriw ushin shetkalar kerek. Kir juwiw ushin la`gen, kishkene utyug taxtasi, kiyim tazalaw ushin shetka, sipse, tigiw ushin sadepler saling`an kutisha, iyne, jip, material bo`lekleri, oyinshiqlardi jasaw ha`m sing`anlarin, buzilg`anlarin duzetiw ushin arnawli stol yamasa taxtasha, baltalar, shege, karton, jip, arkan, shirpi kutilari, konfet, duxi qutilari h.t.b. zarur. Toparxanasinda ta`biyat muyeshinde, baqsha maydaninda islew ushin bel, sipse, zangi, shelek, suw quyg`ish kerek boladi. Ha`mme jixazlar balalar alip paydalaniwi ushin qolayli jerde saqlaniwi kerek. Barlin` buim isletip bolg`annan keyin tazalap jayina qoyiladi.

Balalarg`atuwri miynet ta`rbiyasın beriwde ulkenlerdin` bir-biri menen o`z-ara dosliq qarim-qatnas penen birgelikte islesiwi unamli na`tiyje beredi. A`sirese ta`rbiyashinin` ulgisi, ha`r qanday mynetke karaganda vijdan menen qarim-qatnasi onin` ha`r qiyli ka`sip iyelerine hurmetpenen qarawi ulken a`hmiyetke iye.

Miynet ta`limi protsessinde ha`m oni sho`lkemlestiriwdin` ha`mme formalarında ha`r qiyli metod ha`m usillardan paydalaniw zarur a`hmiyetke iye, bular to`mendegiler.

- ha`r bir miynet proyessin ulgi ko`rsetiw arqali tusindirip bariw,

- bolajaq miynet iskerligi haqqında onin` o`nimin ko`rsetiw arqali gurrin` o`tkiziw,

- ta`rbiyashinin` gurrin`i,

- balalardin` o`z betinshe islewlerin shiniqtiriw,

- oyin shinig`iwlar ha`m didaktikalıq oyınlar.

Barlıq miynet prpotsessin ha`m onin` ayrim bo`limlerin ko`rsetiw, tusindiriw, esletiw, baqlaw, o`z-o`zin baqlaw, orinlang`an isti bahalaw a`sirese zarur.

Miynet uqiylılıqlarına uyretiwde ko`rsetpe beriw usili zarur a`hmiyetke iye. Ha`mme uyretiw usillari ha`m metodlardan unemli paydalaniw ballardin` miynet ta`rbiyasında na`tiyjeli na`tiyje beredi.

Balalarg`a tuwri miynet ta`rbiyasın beriw ushin bag`sha menen shan`araq o`z-ara birgelikte is alıp bariwlari zarur. Ma`jlisler, a`debiy-pedagogikalıq kesheler, soraw-juwap kesheleri, miynet ta`rbyuiyasının` ha`r qiyli ma`seleleri boyınsha ata-analar konferentsiyalari, ko`rgizbeler, stendler sho`lkemlestiriledi. Ata-analar ushin esletpeler shig`ariladi. Aldin`g`i ta`jiriybeler uyrenilip uliwmalastirilip bariladi.

Miynet ta`rbiyasi ma`seleleri baqshanin` jilliq planında sa`lelendirlgen ha`m ta`rbiyashilarg`a miynet ta`rbiyasın tuwri rejelestiriw ha`m a`melge asiriwg`a ja`rdem beredi.

Balalar baqshasında miynet ta`rbiyasın tuwri sho`lkemlestiriw ha`m og`an basshiliq etiw jas a`wladti ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw waziypaların a`melge asiriwg`a ja`rdem beredi.

Balalar oyini o`zinde u`lkenler ha`reketi ha`m olar arasindag`i qarim-qatnaslar ju`zege keliwshi qanday da bir iskerlik tu`ri sipatinda bahalanadi. Ta`rbiyashilar balalar oyinina basshiliq etiwde to`mendegilerge itibar beriwleri kerek

Oyin menen miynet ortasindag`i duris qarim-qatnas ornatiw

Oyinda balalardin` fizikaliq ha`m ruwxiy sapalarin ta`rbiyalaw

Sonliqtan oyin tariyxiy rawajlaniw protsessinde miynet iskerligi na`tiyjesinde payda bolg`an ja`miyetlik iskerlik. Oyin ba`rqulla haqiyqiy turmisti sa`wlendiredi. Demek, ja`miyetlik tu`rlishe o`zgeriwi menen oyin mazmuni da o`zgerediU`Oyin belgili maxsette aylanatug`in oylaw iskerligi bolip, oyin miynet penen ko`p jaqinlig`i bar ha`m jaslardi miynetke tayarlawg`a xizmet qiladi. Oyin iskerligi tiykarinda baladag`i oqiw iskerligi rawajlanadi, bala qanshama jaqsi oynasa, ol mektepte sonshama jaqsi oqiydi.

Kishi jastag`i balalar oyin iskerliginin` birinshi basqishi tanistiriwshi oyin bolip, bul na`rse zat, zatli oyin iskerligi bolip esaplanadi. Ekinshi basqish sa`wlendiriw oyin bolip esaplanadi. Bul kishi jasli balalar oyini psixologiyaliq mazmuninin` rawajlaniwinda en` joqarg`i tiykar bolip esaplanadi. U`lkenler ta`lim-ta`rbiyalik islerin belgili izbe-izlik penen alip barsa, sol jastag`i balalar na`rse ha`m zatlar atlarin, nege izleniwlerin bilip aladi ha`m jan`a bilimlerde o`z oyinlarinda qollana baslaydi.

Bul jastag`i balalar oyinnin` mazmuni jag`inan predmetli iskerlikti sa`wlendiredi. Birinshi jastin` aqiri ha`m ekinshi jasta balalar oyininda syujet yamasa mazmun ju`zege keledi. Bala qolindag`i zat penen onnan qalay paydalaniw kerekligin bileli. Ma`selen, qosiq penen awqat jelinedi, kesadan shay ishiledi, kravatta jatadi, quwirshaqti G`anasiG` erkeleydi h.t.b. Sonin` tiykarinda syujetli oyinnin` da`slepki belgileri ju`zege kele baslaydi.

Balalar oyin iskerliginin` basqishpa-basqish rawajlaniwi tuwrisinda ilimiy oylawlari ha`r tu`rli jas gruppalarda balalardin` oyin iskerligine basshiliqtin` aniq sistemasi jaritiliwlar islep shig`ariw imkaniyatini beredi.

Solay etip, balalar baqshalarinin` pedagogikaliq protsesste oyinnin` tutqan orni u`lken a`hmiyetke iye bolip oyinnan mektepke shekemgi jastag`i balalardi ta`rbiyalaw ha`m olarg`a bilim beriw ken` qollaniladi.

1. Oyin balalardin` o`z betinshe iskerligi bolip, onda balalardin` ruwxiy jag`daylaripayda boladi.
2. Oyin mektep jasina shekemgi balalardin` turmisin sho`lkemlestiriw formasi.
3. Oyin balalardi ha`r ta`repleme ta`rbiyalaw usillarinin` biri.
4. Oyin balalarg`a bilim ha`m ta`rbiya beriw din` metod usili bolip tabiladi.
5. Oyin balalardi oqiw iskerligine tayarlaw usili.

Balalar oyinlari o`zinin` ha`r tu`rli ren`leri, sipatlari menen ajiralip turadi. Olar o`z mazmuni ha`m sho`lkemlesiwine qarap, balalarg`a ta`sir ko`rsetiw da`rejesine qarap, qollanatug`in zatlardin` tu`rlerine, kelip shig`iwina qarap ha`r tu`rli boladi.

Balalar oyini o`zinin` mazmuni, o`zgesheligi, sho`lkemlesiw jag`inan to`mendegi tu`rlerge bo`linedi do`retiwshi oyinlar, qag`iydali oyinlar.

Do`retiwshi oyinlar balalar o`zleri oylap tabadi, onda aldin ala belgilengen qag`iydalar bolmaydi. Oyin qag`iydasin balalardin` o`zleri oyin protsessinde belgileydi.

Do`retiwshi oyinlarga saxnalastirilg`an, qurilis, ta`biyiy materiallar menen oynalatug`in oyinlar kiredi.

Do`retiwshi oyinlar toparin syujetli – rolly oyinlar belgileydi, (bul do`retiwshilik oyinlardin` aniq tu`ri), qurilis jasaw oyinlar (olarda balalar do`gerek-a`tirap haqqindag`i oylawlarin o`zine say ta`rizde ju`zege keltiredi). Balalar a`debiy shig`armalar mazmunin do`retiwshilik qaytadan ju`zege keletug`in saxnalastirilg`an oyinlar ha`m basqalar payda boladi.

Qag`iydani oyinlardin` mazmuni ha`m qag`iydasi u`lkenler ta`repinen belgilenedi. Didaktikaliq oyinlar. Ha`reketli oyinlar. Muzikali oyinlar. Ermek oyinlar.

Didaktikaliq oyinlarda aldin balalardin` aqiliy iskerligi rawajlanadi, olardin` bilimlari teren`lesedi ha`m ken`eyedi. Ha`reketli oyinlarda balalardin` tu`rli ha`reketleri rawajlanadi. Muzikali oyinlarda muzikaliq bilimlari rawajlanadi. Ha`r bir oyinnin` o`zine say sipatlari bar, biraq olar qatar uliwmalig` qas`siyetlerge iye.

Oyin – bul bala iskerliginin` tu`ri. Sonliqtan, barliq iskerlik siyaqli og`an da bir qatar qas`siyetlerN` maqsettin` belgililigi, sebepler, a`melge asirilg`an usillar, ha`reketler na`tiyjesinin` belgileri tiykarinda boladi.

Bala oyinindag`i maqsetke erisiw ushin o`zine sherikler tan`laydi, za`ru`rli oyinshiqlardi tabadi, oyin dawaminda belgili ha`reket ha`m qiliqlar qiladi, oyinshilar menen ha`r tu`rli qarim-qatnasig`a kirisedi.

Oyin balanin` ko`pshilik uqiylilig` ko`rinislerinin` rawajlanatug`in aqiliy iskerligi bolip, oyinda du`nya haqqindag`i tu`sinikler shen`beri ken`eyedi, bayiydi, tili rawajlanadi, birgeliktegi oyinlar barisinda o`z qatari menen doslasadi.

Psixologlar oyindi baqsha da`wirindegi jetekshi iskerlik dep esaplaydi. Oyin arqali balalardin` joqari rawajlanaw basqishina o`tiwin ta`miyinlewshi sapalar qa`liplisedi, oyin ruwxinda sezilerli o`zgerisler ju`z beredi.

Oyinda bala shaxsinin` ha`mme ta`repi bir-birine o`z-ara ta`sir etken halda qa`liplisedi. Oynap atirg`an balani bahalay otirip, onin` qizig`iwshilig`in do`gerek-a`tirap haqqinda tu`siniklerin, u`lkenlerge ha`m joldaslarina bolg`an qarim-qatnasin bilip aliwg`a boladi.

Shaxstag`i bir sanani ta`rbiyalaw ushin onin` basqa ta`replerinde rawajlandiriw kerek. Ma`selen, balanin` oying`a qizig`iwshilig`in, sho`lkemlesiwshilik uqiylilig`in rawajlandiriw ushin mazmuni jag`inan bay oyinlar jaratiliwi kerek. Balanin` do`retiwshi oyinlarin rawajlandiriw ushin o`z gezeginde jaqsi sho`lkemlesken balalar ja`ma`a`ti kerek boladi.

Oyin balalardi dene jag`inan ta`rbiyalaw sistemasinda, baqshanin` bilim ha`m ta`rbiya beriw isinde a`dep-ikramli, estetikalig`, ekologiyaliq, ekonomikalig` ha`m huquqiy jaqtan ta`rbiyalawda u`lken orin tutadi. Oyinda jas organizmge say bolg`an talap ha`m ma`jbu`riyatlar qaniqtiriladi. Turmisliq aktivlik artadi,

ku'shlilik, ziyreklilik ta'rbiyalanadi. Sonin` ushinda balalardi dene jag`inan ta'rbiyalaw sistemasinda oyin tiykarg`i orin iyeleydi.

Oyin sabaqlar menen ku`ndelikli turmistag`i baqlawlar menen o`z-ara baylanisli bolip, ju`da` u`lken ta`lim-ta`rbiyalıq a`hmiyetke iye. Oyindi bala sa`wlelenetug`in na`rseni bilip aliwg`a qizig`iwshilig`i oyanadi. Ko`pshilik jag`daylarda oyin balalarg`a jan`a bilim beriw ha`m olardin` pikirin, bilim shen`berin ken`eytiw ushin xizmet etedi. Balalarda u`lkenlerdin` miynetine, ja`miyetlik turmisina, adamlardin` qaharmanlıq islerine qizig`iw tiykarında olarda bolajaq ka`siplilik, jaqsi ko`rgen qaharmanlarınoylaw siyaqli da`slepki arziw-a`rmanlar payda boladi.

Do`retiwshi oyınlar ja`rdeminde ju`da` u`lken ta`rbiyalıq waziypalar sheshiledi. Qag`iydali oyınlar bolsa sensorlıq rawajlanıwına, oylaw ha`m tilin, eriksiz diqqatin ha`m yadin ha`r tu`rli ha`reketlerin shiniqtiriw mu`mkinshiligin beredi. Ha`r bir qag`iydada oyın belgili didaktikalıq maqsetke iye bolip, Balanı uliwma rawajlandırıwg`a qaratılğ`an boladi. Bilim beriwdin` oyın formasında bolıwı za`ru`rli a`hmiyetke iye bolip, balalardin` jas o`zgesheligine sa`ykes keledi. Qizikli oyın balalardin` aqiliy iskerligin asiradi, oyında bala sabaqlarg`a qarag`anda quramalı ma`seleni sheshiwi mu`mkin. Bilim beriw ha`r tu`rli usıllar ha`m metodlardı qollanıwdı talap etedi. Sonlıqtan oyın bilim beriw formalarınin` biri bolip tabiladi. Bala oynap atirip, o`z biliminen paydalaniwg`a, oni ha`r tu`rli jag`daylarda islete aliwin u`yrenedi. Do`retiwshilik oyınlarda balalrdin` qiyalı na`rse jasaw, ta`jiriybe toplawına ken` jol ashadi. Oyında aqiliy rawajlanıw menen baylanisli bolg`an a`dep-ikramlılıq qa`siyetler de qa`lipleseı. Oyın dawamında ju`z bergen keshirmeler bala sanasında teren` iz qaldiradi. Sonlıqtan oyın balada jaqsi sezimlerdi, arman ha`m umtiliwshiliqlarin, qizig`iwshanlıg`in ta`rbiyalawg`a ja`rdemlesedi. Oyında bala o`z minez-qulqın basqariwg`a, qiyınshılıqlardı jen`iwge, aldına qoyg`an maqsetine jetiwge u`yrenedi.

Oyin o`z betinshe iskerlik bolip, bul protsesste balalar o`z qatari menen baylanis ornatiwg`a kirisedi. Olardi uliwma maqset, og`an erisiwdegı ha`reketler birlestiredi. Sonlıqtan oyın doslıq qatnasiqlarin ta`rbiyalawda, kollektivtin`

turmisliq a`detlerin sho`lkemlesiwshilik uqiplig`in qa`liplesiwde za`ru`rli a`hmiyetke iye.

Juwmaqlaw .

Mektepke shekemgi ta`rbiya jasindag`i balalar miynetinin` o`zine say ta`repleri ko`p alimlar ta`repiyen alip barilg`an ilimiy islerde ken` uyrenip shig`ilg`an.

Balalar miynetinin` zarur belgisi onin` belgili maqsetge qaratilg`anlig`i. Kishi baqsha jasindag`i balalardin` miyneti bir protsesske say ha`reket bolip, ol tek g`ana ulkenlerdin` basshilig`i na`tiyjesinde g`ana a`melge asiriliwi mumkin.

Bala kubiklardi bir jaydan ekinshi jayg`a mashinadan stolga, stoldan mashinaga ko`shiredi h.t.b. Ta`rbiyashi basqa stol ustindegi kubiklardi ko`rsetip,oni mashinada shkafga alip bariw kerekligin aytadi. Bala kubiklardi mashinasinda shkafga tasiw baslaydi ha`m jayina ta`rtipli etip jaylap qoya baslaydi. Qatnaw bir neshe ma`rte ta`kirarlanip, barliq kubiklar jayina jiynastirilip qoyiladi. Balalar iskerliginde maqset payda boladi. Keyingi gezekte balanin` o`zi oynap atirg`an doslarina oynap bolg`annan keyin oyinshiqlardi mashinada jayina alip barip qoyiwdi aytadi.

Ulken topar balalarinda o`z betinshe maqset qoyiw qa`bileti materialliq na`tiyje beretug`in miynet turlerinde na`tiyjeli rawajlanadi.

Iskerlikti rejelestiriw miynet ta`rbiyasinin` zarur bo`limi esaplanadi. Balalardi baqlaw olar iskerliginin` ta`rtibsiz, rejesiz ekenligin ko`rsetedi. Balalar bunday ha`reketler arqali bir na`tiyjege erisiw ushin juda` ko`p waqit ha`m kush sarplaydi, sonin` menen bir waqitta o`z islerinen o`zleri qaniqpaydi.

Ta`rbiyashi balalardi o`z iskerliklerin shamalap rejelestirip aliwlarina uyretiw ha`m olar iskerliklerine basshiliq etiw lazim. Sonday etip, barliq baqsha jasi da`wirinde miynet ha`m oyin o`z-ara baylanisli xaolda keshedi, biraq ha`r qanday halda ha`m balalar miynetin oyinga aylandiriw, olardin` parqin joqqa shig`ariw natuwri bolar edi. Ta`rbiyashilar ha`m ata-analar ta`sirinde a`ste-aqirin balalar miyneti o`z waziypasi, mazmuni, metodi ha`m sho`lkemlestiriliwi menen o`z betinshe iskerlik sipatinda ajiritip bariladi.

Miynetde onin` beretug`in samarasi iskerliktin` majburiy, bo`limi esaplanadi. Biraq balalar menen alip barilatug`in ta`rbiyalik iste miynet na`tiyjesine balalarda

miynetke ha`wes sezimin ta`rbiyalaw ushin ja`rdem beretug`in pedagogikalıq faktor deb qaraw kerek.

Miynetde na`tiyjege erisiwde, miynet uqiplılıqlarin qa`liplestiriwde pedagogtin` ha`m balalar ten`leslerinin` bahası ha`m o`zine-o`zi baha beriw ulken a`hmiyetke iye. Balalar jasag`an buyımlar oyın ha`m shinig`iwlarda qollanılsa, olar o`zleri jasap atirg`an buyımlar ja`nede sipatlı bolıwg`a umtıladı.

Mektepke shekemgi ta`rbiya jası da`wirinde balalardin` jası ulkeyiwi menen miynet sebepleri ha`m o`zgerip baradı. Ya.Z.Neverovich, L.E.Obratstovlardin` alıp barg`an ilimiy izleniwlari na`tiyjesi sonni ko`rsetedi, balalardi ulkenler miyneti menen t`anistiriw arqalı olar ulkenlerden miynetin` ja`miyetlik sebebin erte o`zlestirip alar eken.

Biraq olar bir isti o`z betinshe orınlag`andag`ana o`z miynetleri basqalar ushin paydalı ekenligin sanalı ra`wishte bilip aladı. Ma`selen, analar ha`m kempir opalar ushin 8 martqa sawg`a tayarlaw, kishi topar balalari maydanshasın jiynastiriwg`a ja`rdemlesiw, jirtılgh`an kitaplardi jamap beriw, kontsert ha`m teatr qoyıp beriw ha`m basqalar balalarda miynetin` belgili na`tiyjesine umtiliw oyatadı, iskerliktin` ja`miyetlik sebeplerin an`latıp, miynetke ha`wesin, isti orınlawda balalardin` o`z aldılarına qoyatug`ın talaplardi asiradı.

V.I.Loginovanin` alıp barg`an ilimiy-izertlew islerinde aytiwinsha balalarg`a miynet ta`rbiyasın beriw ushin olar miynet ha`m miynet uqiplılıqlari haqqındag`ı bilimler sistemasın o`zlestirip aliwlari kerek eken.

1. Miynet maqset qoyiw ha`m onin` na`tiyjesin belgilep aliwdan baslanadı maqset-miynet suwreti.

2. Miynet etiwden ko`zlengen maqset boyınsha kerekli materiallardı tan`lap aliw.

3. Materialdı islew ushin kerekli a`sbaplardı tan`lap aliw.

4. Na`tiyjege erisiw ushin miynet ha`reketlerin orınlaw.

Bul sistemani to`mendegi sxemada keltiriw mumkin, maqset, miynetti tan`law, materialdı tan`law, miynet iskerligi-miynet qurallari, miynet na`tiyjesi.

Paydalanilg'an a'debiyatlar.

1. I.A.Karimov «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir»- Toshkent 1995 y.
2. I.A.Karimov «Vatan ozodligi - Oliy saodat» - Toshkent
3. I.A.Karimov «Barkamol avlod orzusi» - Toshkent 1999 y.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - Toshkent 1992 y.
5. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risidagi qonun»i - Toshkent 1997 y.
6. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha tarbiya. Toshkent 1992 y.
7. Maktabgacha ta'lim jurnali. №1 -2000 y.
8. Kadrlar tayyorlash bo'yicha «Milliy dastur» - Toshkent 1997 y.
9. Maktabgacha tarbiya muassasasi to'g'risidagi nizom. - Toshkent 1995 y.
10. «Bolalar bog'chasida ta'lim dasturi» - Toshkent 1993 y.
11. «Bolalar bog'chasining katta tarbiyachisi» - Toshkent 1991 y.
12. «Organizatsiya i rukovodstvo doshkolno'm vospitaniem» M-1992 g.
13. «Inspektirovanie detskogo sada» M-1995 g.
14. «Rukovodstvo detskim sadom» M-1992 g.
15. V.G.Nichaeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatda tarbiyalash - Toshkent. O'qituvchi -1995 y.
16. L.P.Tarasova «Bolalar bog'chasi» mudiralar kitobi- Toshkent 1988 y.
17. M.F.Fomicheva., Q.S.Shodieva. Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish. Toshkent.O'qituvchi -1984 y.
18. N.M.Aksarina . «Go'dak bolalar tarbiyasi» -Toshkent«Meditcina» -1983
19. G.A. Kalyujin., M.P.Deryugina. «Yo'rgakdan maktabgacha» -Toshkent «O'qituvchi» - 1988 y
20. T.Usmonxo'jaeva., F.Xo'jaev. Ming bir o'yin -Toshkent Ibn Sino nashriyoti-1990
21. O'.Otavaliyeva. Bola tarbiyasida bog'cha va oila hamkorligi. O'qituvchi 1994 y.

22. V.G.Negacheva, T.A.Markova. Bolalar bog`chasida ahloqiy tarbiya. O`qituvchi - 1990
23. V.G. Lomkova., P.G.Samorunova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O`qituvchi -1991-1992 yy.
24. P.Yusupova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O`qituvchi -1993 y.
25. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash tayanch-sinov dasturi. Toshkent - 1998 y.
26. <http://ru.wiktionary.org/wiki>.
27. <http://ru.wikipedia.org/wiki>